

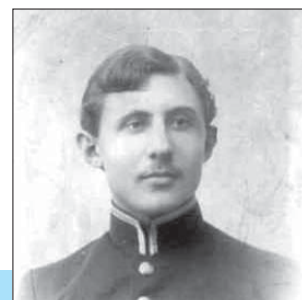
Парк довкола рівненського озера Лебединка набирає статусу співочого центру: проект "Співанка", започаткований торік, пропагує українське пісенне мистецтво. На цьогорічну "Співанку" зійшлися рівненці й гості міста. За вечір у їхньому виконанні — сольному та хоровому — прозвучало не менше тисячі пісень. **Євген ЦИМБАЛЮК**, Рівненська обл.

ВШАНУВАТИ ЖЕРТВ ТОТАЛІТАРИЗМУ

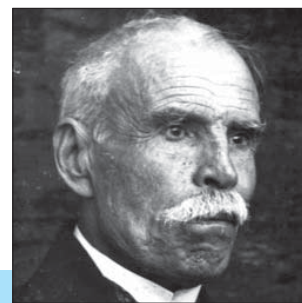
3

ПОДІЛЬСЬКА "ПРОСВІТА": ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

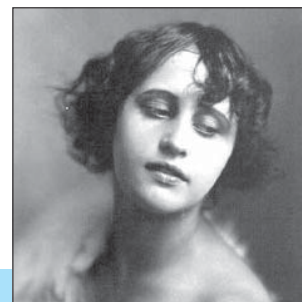
4-5

ДОЛЯ НА ТЛІ ІСТОРІЇ

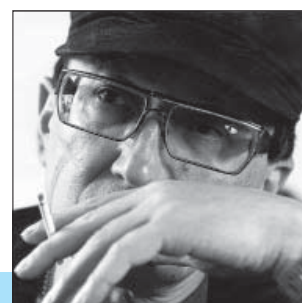
10

ПОЛТАВКА — КОРОЛЕВА КІНО

13

НОВА РУБРИКА "ПРИВАТНЕ ЗНАЙОМСТВО"

14-15

Лист «групи 148» — з фальшивими підписами

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

Із колишніх президентів лише Леонід Кравчук публічно висловив позицію з приводу послання "групи 148", назвавши їхній вчинок національною зрадою. Відсутність реакції керівників України змушує порушувати питання, чи, будучи, не проходило все це за негласної згоди нинішнього керівництва України, аби Польща лишила місію допомоги Україні інтегруватися до Європи?

Просто-таки кипляче обурення викликає той факт, що добрий десяток підписів у листі є, м'яко кажучи, сумнівними. Назву найбільш характерні з них. Від помічників Ігоря Скосара, підпис якого стоїть під листом, була заява, що він під жодним листом не ставив підпису.

Поряд із прізвищем Сергія Буряка стоїть незрозуміла цифра 192. Вона не відповідає ані номеру округу, по якому він обраний, ані номеру його депутатського посвідчення. 190-ті номери посвідчень належать нардепам-комуністам. Мешканець Києва С. Буряк обраний у 190-му окрузі на Хмельниччині. Чи можливо, аби депутат не пам'ятав свого округу? Хоч він і є класичним прикладом політичного перекотиполя, котячись від провладної своєї часу НДП через провладний Блок Юлії Тимошенко, докотився до Партії регіонів, важко повірити, що не може пам'ятати округу, по якому обраний.

У чому ж справа, що депутат не пам'ятає? Можна зробити невтішний висновок, що листа підписувала третя особа, яка не перевірила округу.

Поряд із прізвищем іншого підписанта листа — Леоніда Литвинова стоїть номер 287. Литвинов обраний до парламенту в 53 окрузі Донецької області. Відповідно його депутатське посвідчення має номер 278. Пред'явником посвідчення з ви-

Безпрецедентне послання групи манкуртів із Верховної Ради України до керівника Сейму Польщі ще довго шокуватиме не лише політиків, а й мільйони українців із тверезим мисленням. І не тільки з приводу самого послання, яке в кожній країні з відповідальним керівництвом того ж дня отримало б різку оцінку керівників держави. В Україні досі не заявлено позиції з цього приводу ані чинного Президента, ані Голови Верховної Ради.

ше вказаним номером є депутат від опозиції. Отже, чи міг депутат, якому доводиться вже більше півроку ставити на різних документах номер посвідчення, так фатально помилитися? Сумнівно. Проте таку помилку роблять люди, котрим чи не вперше доводиться ставити цифру, яку треба запам'ятати. Напрошується простий висновок: черговий факт фальшування листа.

У номері посвідчення Миколи Сорочки — 378 спочатку було написано цифру "2", яка була виправлена на "3". Такі опіски, як показує практика, трапляються у випадках, коли особа пише поспіль кілька номерів, які починаються тою самою цифрою...

Дуже цікаві "помилки" з номерами посвідчень Олени Бондаренко та Олександра Кузьмука. За прізвищем Олени Бондаренко стоїть загадкова цифра 270. Справа в тому, що депутатське посвідчення із номером 270 належить депутату, обраному в 45 окрузі. Олена Бондаренко потрапила до парламенту за списком Партії регіонів під номером 47. Отже, номер її посвідчення — 045. Щоб аж так помилитися зі своїм номером депутатського посвідчення — вершина фантастики! І ще одна підстава для припущення, що список підписантів петиції до Сейму Польщі сфальшований.

Подібна ситуація і з Олександром Кузьмуком. За його прізвищем стоїть сумнівний номер 266. Річ у тім, що Олександр Кузьмук обраний до парламенту за номером 43 у списку Партії регіонів. Номер його депутатського посвідчення 041.

А 266 — це номер посвідчення, обраного до парламенту в 41 окрузі Олександра Бобкова, який також є серед підписантів листа до Сейму Польщі. Напрошується висновок, що за Кузьмука підпис поставила особа, яка часто ставить номер 266. Це міг бути або сам Олександр Бобков, або хтось із його помічників.

Цікава ситуація з проставленим у підписах номером Олексія Кунченка. За його прізвищем — номер 303. Посвідчення з тим номером має депутат, обраний у 78 окрузі, себто Пономарьов Олександр, імені якого взагалі немає серед підписантів. Олексій Кунченко натомість обраний у 106 окрузі і має посвідчення з номером 330. Чи може власник посвідчення так фатально переплутати його номер? Сумнівно!

Це саме стосується і Юрія Гержова. Після вкрай незрозуміло написано прізвища стоїть незрозумілий номер 335. Ця цифра аж на "20" відрізняється від номера його посвідчення, яке за логікою нумерації посвідчень має номер 355. Важко повірити, що це "маленька" депутатська амнезія. Правдоподібніше, що це черговий факт фальшування документа, який уже увійшов до європейської історії, як яскравий приклад ганьби. І не тільки з огляду на зміст листа, на його примітивний переклад польською мовою, а й з огляду на розбіжності між проставленими номерами у листі та реальними номерами посвідчень і округів.

Закінчення
на стор. 2

фото з сайту <http://zakid.net/>

Докладний переклад українською мовою (з коментарями) листа ганьби 148 манкуртів з ВР України

01.07.2013 п¹.
Маршалок Сейму Речіпосполитої Польської Ш. П. Ева Копач²

Шановна Пані Маршалок, Шановні Колеги³,

Недавно Сенат РП взяв⁴ резолюцію⁵ у справі етнічних чисток у Польщі з елементами геноциду перед польською людністю через УПА в роках 1943/44.

Знаємо, що ця тема викликала суперечки не лише в польському парламенті, а й у всьому польському суспільстві⁶. Багатьох учасників тої дискусії критикували прихильники⁷ резолюції за те, що у такий спосіб викликають суперечності⁸ поміж двома народами, закликають до історичної боротьби, почнуть ткати⁹ клин між нашими країнами.

Переконано не погоджуємося з такою інтерпретацією. Історичної правди не можна приховувати. Адже ж, примружуючи око¹⁰ на злочини, самі у такий спосіб стаємо їх співниками¹¹.

Розвиток та зміцнення міжнародної дружби поміж Україною та Польщею вважаємо за неможливе у випадку виконання смертного вироку¹² пам'яті про сотні тисяч невинних громадян — білорусів, поляків, євреїв, циган¹³, росіян, українців, усіх тих, хто загинув у волинській різні.

На жаль, на Україні нині є часто промовчувані факт¹⁴ бойні, вчинені в тих роках, а відтак ініціатива Сенату РП хоч викликала суперечки на Україні, є дуже актуальною.

У країні ростуть ксенофобські, антисемітські і неонацистські погляди. Їх представники нині є вже у Верховній Раді України. Активно користають з парламентської трибуни до пропаганди тих поглядів¹⁵. Усе це є наслідком того, що люди не знають правди про ті страшні події. Впродовж п'ятилітнього періоду, коли залишався при владі Віктор Ющенко, з підручників історії забрано сотні фактів про злочини українських колаборационістів під час II Світової Війни¹⁶ Бандера, Стуге?іч¹⁷ та їхні поплічники¹⁸ надалі трактуються деякими наче герої України.

Тому саме нині потребуємо правди про справжнє обличчя українського націоналізму. Як пи-

сав відомий історик Віктор Поліщук, “без поборення українського націоналізму над народом України повисне загроза деградації”¹⁹.

Тому звертаємося до Вас, як до Маршалка Сейму, з гарячим проханням про підтримку резолюції Сенату, про визнання волинської бойні фактом геноциду, здійсненим Союзом українських націоналістів — Української Повстанської Армії²⁰, а також про засудження злочинів українських націоналістів.

З почуттям поваги, б сторінок здебільшого важко розбірливих підписів.²¹

¹Що це за “п” — незрозуміло, бо дата пишеться тою самою мовою, що й весь лист.

²Нині маршалком сейму є Ева Копач, а не Ш. П. Ева Копач. Така форма звернення до установ у Польщі є недопустимою.

³Навіть члени польського парламенту не дозволяють офіційно звертатися — колего. Є офіційне звернення пане Депутате — в оригіналі *rapie Pośle*. А у зверненні до всіх членів парламенту є форма — *Wysoka Izba*. Звернення “Шановні Колеги” є недоречним ще й тому, що лист адресований конкретній особі — Маршалкові Сейму і до неї в кінці листа висловлюється ганебне прохання зро засудження українського патріотизму.

⁴Цікаво, у кого взяв, може, у Путіна?

⁵Насправді це була постанова, яку в таких випадках пишемо з великої букви, а не резолюція.

⁶Це звичайна брехня, намагання видавати бажане за дійсне, враховуючи повідомлення “Газети виборчої”, що приблизно половина польського суспільства нічого або майже нічого не знає про волинську трагедію.

⁷Так в оригіналі.

⁸Так в оригіналі, хоч мало б бути “суперечки”.

⁹“Zatkaję” — так стоїть в оригіналі, у вульгарній мові це ще означає затикати, впахати.

¹⁰Так в оригіналі. Коли б стояло *przutykając oszu* (в множині, а не в однині), то це означало б: ставитись поблаглииво, вдаючи, що чогось не було, але написаного пером не витягнеш і волон...

¹¹Може, партнерами???

¹²“Stracenia” — !!! — так в оригіналі.

¹³Нині у Польщі використання цього слова є свідченням браку культури. В офіційних документах вживається — *romów*.

¹⁴Такий стиль оригіналу.

¹⁵Повністю зберігається стиль оригіналу, далекий від стилю літературної польської мови.

¹⁶За чинним правописом польської мови тільки перше слово пишеться з великої букви.

¹⁷Можливо, автори листа мали на увазі Шухевича?

¹⁸У сучасній польській мові це слово практично у всіх варіантах має позитивне значення і намагання використати його у притаманному російській мові зневажливому значенні є смішним.

¹⁹Тут переклад з польської, а не цитата з Поліщука.

²⁰Так в оригіналі.

²¹Яка ж це повага, коли більшість підписів майже незрозумілі?

Використане у кінці листа звернення “Z roważaniem” — це притаманна польській мові форма закінчення листів до установи або до мало відомої відправникові офіційної особи. У таких випадках, здебільшого після тире, ставиться повне ім'я, прізвище з усіма можливими титулами. А ті, хто ставив закарлючки, мали “глибоко ввіду” *roważanie*.

І не тільки *roważanie* до Маршалка Сейму Польщі, а й до Польщі загалом.

Уже з першого абзацу листа манкуртів з України до Маршалка Сейму Речіпосполитої Польської (звернувши увагу, що у цій офіційній, конституційній назві польської держави слово *Польща* вже не існує, а є лише назва нації у прикметниковій формі) виразно і однозначно виникає, що Польща була державою з елементами геноциду, що у Польщі були етнічні чистки перед польською людністю через УПА. Хоч остання частина фрази не дуже зрозуміла, проте твердження: “в Польщі з елементами геноциду” не викликає двох думок. Це серйозне політико-історичне звинувачення Польщі, а не стилістична помилка, як це намагаються доводити кресов'яцькі середовища. І це повинно стати предметом серйозної розмови.

Переклад і коментар
Мирослава ЛЕВИЦЬКОГО

Лист «групи 148» — з фальшивими підписами

Закінчення.
Початок на стор. 1

За прізвищем Володимира Наконечного виразно прочитується номер 354. За логікою нумерації депутатських посвідчень це мав би бути номер посвідчення обраного в 130 округу, а саме Ігоря Бриченка. Наконечний був обраний у 127 і його номер посвідчення 351. Отже, виникає запитання чи маємо справу з українцем недбалом написанням номера округу, де “1” поставлена як “4”, що є виявом неповаги до адресата листа, чи знов котрийсь депутат не пам'ятає номера свого посвідчення або ж власник посвідчення не підписував цього листа.

І таких неохайних номерів щонайменше десяток, на яких уже не зупинятимуся. Вистачить одного чи двох фальшивих підписів, щоб себе зганьбити в очах адресата скандального листа.

Звичайно, що серед підписантів листа до Маршалка Сейму Речіпосполитої Польської не могло забракнути особи, яка 24 серпня 1991 року проголосувала проти незалежності України. Йдеться про Євгена Мармазова. Не приймаючи незалежності України, комуніст не склав мандата, а ще декілька разів потрапив до українського парламенту. Експерти називають його лобістом російського капіталу.

А хто може гарантувати, що він та всі інші підписанти сумнозвісного листа не любували російських політичних інтересів? Просигналили світові, що Україна через відсутність самоповаги не доросла до європейської інтеграції...

Хоч ініціативу листа приписують Колесніченку, проте його підпис стоїть у другій десятці. А першим підписався Симоненко та десяток інших членів комуністичної фракції, що дає підставу припускати, що саме в надрах комуністичної партії готувався той лист. До речі, низка характерних помилок у польському варіанті тексту виразно свідчить, що лист польською перекладали з російської мови.

Враховуючи те, що більшість ініціатив і дій Симоненка дивним чином збігаються з політикою російського реваншизму, є підстави вважати, що ініціатива з листом — із низки спецзамовлень імперського реваншизму. У Польщі комуністи радянського зразка — це вже історія. Тому “прапором” листа зроби відомого в “кресов'яцьких” середовищах “політично нейтрального” Колесніченка, який отримав за зганьблення української історії нагороду.

Звичайно, для поляків, коли підходити формально, не так уже й важливо, у якій послідовності стоять підписи. Проте чи можна не звертати увагу на аморальність затії? Фальшиві підписи у листі — лише одна грань тої аморальності. Аморальнішим є сам факт цинічного використання Польщі та польського болю у жорсткій політичній боротьбі, що ведеться нині в Україні. Та ще так підло, вдаючись до примітивного фальшування. Це має отвезити тих, хто ще вчора називав підписантів листа “голосом української моралі”. Це повинно всій Польщі допомогти усвідомити, до якого складного — політичного та морального — стану скотилася Україна за час правління Партії регіонів та Януковича.

Тим паче, що детальний аналіз листа до Сейму Польщі та підписів під ним розкриває чимало цікавих деталей. Партія регіонів, яка у нинішньому складі парламенту має 208 депутатів (формально позафракційний голова Верховної Ради України Володимир Рибак ментально залишається регіоналом) після виборів 2012 року привела до парламенту 85 нових осіб. І аж 58 (а це більше двох третин із нового набору) із них поставили підписи під тим листом. Хто ж ці люди? Важко повірити, що підпис під листом ганьби вони всі ставили свідомо. Багато хто керувався страхом, а не логікою. Бажанням, як сказав один із підписантів-комуністів, “виправдати довіру партії”. Підписи під листом заступників голови фракції Партії регіонів вказують, що це була партійна повинність.

Хоч для залучення підписів також використали цинічний обман. Один із підписантів листа — Володимир Купчак з Івано-Франківська — назвав його українським кроком до польсько-українського примирення. Звичайно, що це повна нісенітниця, бо для розмови про примирення мало бути синхронне ухвалення обох країн. І аж ніяк не листа з зрубаними стилістичними (які межують із нісенітницею) та фактографічними помилками, під яким стоять важкорозбірливі підписи менше ніж третини від конституційного складу парламенту.

Є підстави вважати, що більшість із тих, хто ставив підписи під листом, не бачили й не читали тексту, який підписували. У коментарі з приводу підпису В. Купчак сказав: “Особисто я повністю підтримую діяльність УПА і вважаю Степана Бандеру справжнім героєм, який не пошкодував життя заради України. На його прикладі ми маємо виховувати молодь.” (<http://firka.if.ua>) А в надісланій до Варшави стилістично-мовній абракадабрі, по-нормому ганьбитись українській національно-визвольній руху і постать С. Бандери.

Найвно сподіватися, що ті підписанти листа, які в червні-липні 2012 року віддавали голоси за провокаційний “мовний закон” Ківалова—Колесніченка також були “кимось” обмануті. Такі яструби російського шовінізму у парламенті української держави, як Симоненко, Четов, Колесніченко та їм подібні, продукують великий обман, який у всі часи був основним засобом “п'яті колонії”.

У провокації (проти України) з листом дуже дисципліновано виявилася комуністична фракція. Коли у регіоналів більше половини депутатського складу зважилися покласти на себе ганебне тавро манкуртів, то з 33 комуністів (32 члени фракції та обраний за списками комуністичної партії олігарх І. Калітнік — перший заступник Голови Верховної Ради) під листом підписалося аж 26. Зі старої гвардії лише один ризикнув не підкоритися волі партії. А з 21 “новобранця” аж 4 особи не поставили підпису. Хоч охоронець запорізького “пам'ятника” Сталіну депутат О. Зубчевський заявляє, що всі, хто критикує “лист 148” до Сейму та його підписантів повинні сісти на лаву підсудних.

Очевидно, ця заява — голос переляканої підсвідомості чи задушеної совісті, що передбачають ганебний кінець.

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

А комуністичні ідоли — на майданах...

Петро АНТОНЕНКО

Дмитра Власенка, мешканця села Локнисте Менського району Чернігівщини, було розстріляно наступного дня після чергової річниці з дня народження Леніна, і в багатьох виразах того часу фігурували й “приурочення” до цієї річниці засновника тоталітарного режиму. В один день із Дмитром, якому було 46 років, розстріляли його рідного брата 44-річного Федора. Того дня у в'язниці НКВС у Чернігові розстріляли 20 селян з Локнистого. А загалом за ту криваву весну 1938-го репресивна комуністична машина знищила понад 90 осіб лише з цього населеного пункту!

Ось така історія була оприлюднена в тій публікації. Мета її — відновлення історичної правди, закритої, замуленої для всіх нас режимом. Адже рідні репресованих десятиліттями нічого не знали про їхню долю і мусили задовольнитись офіційною версією влади, що ті жертви — “вороги народу”, а їхні родини носили тавро “ЧСИР”: ця зловісна аббревіатура російською означала — “член семьи изменника Родины”.

Документ про виконання вироку братам Власенкам і 18-ти їхнім односельцям “підписали командант облуправління НКВС, сержант держбезпеки Філенко, начальник адмінгоспвідділу управління Говзман, начальник внутрішньої тюрми Дроботь”. Після публікації до мене звернувся родич одного з названих, який почувався ображеним, мовляв, навіщо “ворушити минуле”. Відповісти йому так: отже, розстрілювати мільйони безневинних людей можна було, а сказати про це правду — ні? Ніхто ж не вимагає викопати з землі останки катів і розвіяти їх по вітру (пригадуєте знаменитий фільм Тенгіза Абуладзе часів перебудови “Покаяння”?) Ніхто не вимагає помсти нащадкам катів. Але хоча б правду сказати нарешті можна? Щоб остаточно затаврувати той хахликий режим і не допустити повторення терору.

І ще одне: **давно час належно вшанувати жертв комуно-радянського режиму.** Поіменно. Урешті, ті ж імена збереглися в архівах. Із кримінальною справою селян Локнистого можна було ознайомитися в архіві обласного управління СБУ. Ці документи нині доступні для рідних репресованих, які давно вже отримали довідки — постанови судів про повну реабілітацію їхніх родичів за відсутністю будь-якого злочину. Доступні для дослідників, журналістів. Кілька років тому, за президентства Ющенка, почався процес масового розкриття колись таємних архівів спецслужб, і багато з цих справ уже передано у звичайні, загальні архіви, що полегшило доступ до них. Відповідні державні структури: комісії з реабілітації, редакційні групи з написання Книг пам'яті, що діють у кожній області, давно працюють із цими документами. Тож треба встановити якнайбільше імен репресованих і належно вшанувати їхню пам'ять.

У Чернігові масові поховання

Хочу повернути читачів до моєї публікації “Поле крові” (“Слово Просвіти”, ч. 3 за 2009 р.), у якій я на прикладі своєї родини розповів, як машина комуно-радянського тоталітарного режиму прокотилася по долях мільйонів наших людей.

То була оповідь про те, як чоловіка моєї бабусі Софії Пилипівни Антоненко (в заміжжі — Власенко) Дмитра Павловича Власенка було розстріляно 23 квітня 1938 року. До речі, цього року минуло рівно 75 років від тих кривавих подій. Але це 75-ліття Великого терору 1937—1938 рр. не викликало якихось особливих відгуків серед наших істориків, політиків, загалом громадськості. Як і 80-річчя Голодомору 1932—1933 років. Чи ми й справді безпам'ятні?

репресованих наприкінці 30-х років здійснювалися на околиці міста, у лісі поблизу села Халявин. Там лежать останки тисяч жертв режиму, зокрема, очевидно, і брати Власенки та їхні земляки з Локнистого. Ще з перших років Незалежності активісти національно-демократичних сил, насамперед Народного руху, Товариства “Просвіта” започаткували вшанування пам'яті жертв терору на цьому місці. Згодом долучилися і представники влади. Тут проводять поминальну службу, кладуть вінки і квіти до скромного пам'ятного знака — каменя з написом про поховання жертв терору. Але давно час спорудити тут справжній меморіал із написаними на стелах іменами похованих жертв. Подібно до поставлених у тисячах сіл і міст меморіалів загиблим у роки Другої світової війни. **І потрібно спорудити Всеукраїнський Меморіал усім жертвам тоталітарного режиму ХХ століття.** Усе це начебто очевидні істини, але справа не рухається з місця.

І ось свіже повідомлення. З депутатським запитом до голови Служби безпеки України О. Якименка звернувся депутат Верховної Ради від партії “Свобода” Руслан Марцінків. За дорученням фракції він активно працює як депутат по Чернігівщині. Він просив повідомити про масові поховання жертв режиму в лісі біля села Халявин неподалік Чернігова. Голова СБУ відповів, що в архівах СБУ немає даних про масові розстріли жертв радянської влади, які поховані в Халявинському лісі біля Чернігова. Але завдяки опитуванням свідків ще 1990 року було встановлено: там поховано близько 5 тисяч осіб.

І далі: **“Разом із тим у фондах Головного державного архіву СБУ зберігаються Протоколи позасудових органів, що діяли в роки “Великого терору” (1937—1938 рр.) — “Трійки” Управління народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) УРСР по Чернігівській області, яка приймала рішення, у тому числі й щодо застосування вищої міри покарання (ВМП)... У вказаних Протоколах наявні підписи Начальників управління НКВС УРСР по Чернігівській області Корнева, Єгорова, заступника начальника Управління Широкого, секретарів Чернігівського обласного комітету КП(б)У Маркітана, Михайлова, Федорова, прокурорів Чернігівської області Склярського, Савранського та помічника прокурора Товчи-Гречки”.**

Отже, СБУ підтверджує факти масових розстрілів і поховань жертв у лісі під Черніговом. А 5 тисяч — навряд чи це всі жертви. Повірямо, що це встановлено “завдяки опитуванням свідків”. Але яких саме? Може, 20 із гаком

років тому ще були живі не просто “свідки”, а учасники розстрілів? Кати іноді набагато переживають своїх жертв, прожив же, наприклад, Каганович 98, а Молотов 96 років. Щодо “відсутності” архівів. Як не згадати те, що оприлюднив свого часу в інтерв'ю нашій газеті “Слово Просвіти” історик Володимир В'ятрович, котрий за президентства Ющенка був директором Галузевого архіву СБУ і багато працював над розсекреченням колишніх таємних документів спецслужб: у період розвалу СРСР величезну кількість архівів КДБ було знищено або переправлено в Москву. І все ж, пошук варто продовжити, зокрема і на міжнародному рівні.

У відповіді голови СБУ є одне відоме прізвище — Олексій Федоров. Так, це той самий секретар Чернігівського обкому компартії, під час окупації — підпільного обкому. Автор партизанського бестселера радянських часів “Підпільний обком діє”. Двічі Герой Радянського Союзу, генерал-майор у часи війни, згодом міністр уряду України. Зловісна участь Федорова у репресіях періоду Великого терору давно вже не секрет, про це не раз писали чернігівські дослідники. Підписи Федорова стоять на виразах сумновідомої трійки, якими на смерть засудили безвинних жертв комунорежиму.

Є на совісті Федорова ще один дуже тяжкий злочин. І тут доведеться говорити гірку правду про так званій “партизанський рух”. Не хочеться образити прости партизанів, патріотів, але цей партизанський рух у трактуванні комуно-радянської влади обернувся на справжній злочин проти мільйонів мирних мешканців. Адже саме вони стали заручниками цієї партизанщини, яка втягувала мирне населення в бойові дії, за що його потім карали окупанти.

Цієї весни в Україні на найвищому рівні відзначали 70-річчя Корюківської трагедії. Був навіть відповідний Указ Президента

щодо вшанування жертв Корюківки та загалом жертв фашистської окупації. Історія ця давно відома: протягом двох днів на початку березня 1943 року каральний загін фашистських окупантів практично повністю знищив місто Корюківку, районний центр Чернігівщини. Цифри шокують. Світ давно знає про Хатинь, де фашистські карателі знищили всіх 149 мешканців цього маленького білоруського села. Усі знають про містечко Орадур (Франція) — 649 жертв, про Лідіце (Чехія) — 172 жертви лише в день каральної акції і ще чимало мешканців містечка потім загинули в концтаборах. А у Корюківці карателі знищили майже 7 тисяч мешканців! Це найбільша каральна акція окупантів у Другій світовій війні.

Менше говорилося до останнього часу про зловісну роль у трагедії партизанського з'єднання того ж таки Олексія Федорова. Саме наліт на Корюківку одного із загонів з'єднання послужив приводом до каральної акції фашистів. А в дні акції сотні озброєних партизанів з'єднання перебували в лісах неподалік Корюківки і нічого не зробили, щоб захистити мирних мешканців, дати бій не такому й численному загоні карателів. Це все вписувалося у сценарій втягування цивільного населення у бойовий опір окупантам, нехай і ціною тисяч безвинних жертв. В останні місяці, коли було оприлюднено чимало про Корюківську трагедію, звучала й така характеристика Федорова — “кат Корюківки”.

...Важко зараз вимагати, подібно до посмертної реабілітації жертв, посмертного засудження катів. Бодай юридично. Хоч у моральному, суспільно-політичному плані давно час. Але йде третє десятиліття Незалежності України, а розмови про Нюрнберг—2, про громадський суд над комуністичним режимом так і залишаються розмовами. Не дійшли до цього зусилля ні влади, ні демократичних сил.

Тож якщо ніяк не доходить до засудження, хоч припинімо

прославляння. Натомість в останні роки під прикриттям розмов про “патріотизм”, “вшанування пам'ятки наших батьків і дідів” розгортається саме таке “вшанування”, а по суті, виправдання комунорежиму. Досить подивитися на діяльність міністра Табачника чи нардепа Колесніченка в цьому напрямку.

А генерал-комунокат Федоров і сьогодні почесний громадянин міста Чернігова. А на майдані, який перетинає центральна вулиця Чернігова, бовваніє пам'ятник засновникові терористичного режиму Леніну. Такі ж пам'ятники стоять у сотнях населених пунктів області. Між тим, ще на початку 90-х вийшло розпорядження Президента України Л. Кравчука про ліквідацію комуністичної символіки. На його виконання обласна рада ухвалила постанову, в якій був чіткий перелік пам'ятників тоталітарної епохи, що підлягають знесенню. Це переважно пам'ятники Леніну і його поплічникам. Минуло два десятиліття, а постанова не виконана. Демонтовано лише незначну частину пам'ятників, деякі розвалилися від часу. Не так давно в одному з райцентрів області громадяни самі спробували виконати те розпорядження Президента і постанову обласної ради. Але “подзобаний” ними пам'ятник Леніну вже відновили. Та про що говорити, коли єдиний пам'ятник, що стоїть на центральній вулиці столиці незалежної держави, — Леніну.

Деякі вулиці Чернігова і нині носять імена діячів комуно-радянського режиму: Дзержинського, Войкова, Воровського — цієї вулиці в самому центрі міста просвітяни вже не раз пропонували дати ім'я видатної діячки України, землячки Софії Русової.

У комісії міської ради з перейменування вулиць, де особливою активністю відзначаються комуністи, нещодавно, наче в продовження вшанування “почесного громадянина” Федорова, вирішили назвати одну з вулиць міста ім'ям ше одного партизанського діяча — Короткова. Натомість шалений спротив викликала пропозиція просвітян, рухівців про присвоєння вулицям міста імен видатних діячів України, до того ж, пов'язаних із Сіверським краєм. Урешті, комісія погодилася дати ці імена, але маленьким вулицям на околиці міста. Ідея загнати видатних українців кудись на маргінесі викликала обурення в патріотичних колах. Одну з вулиць запропонували назвати іменем Героїв Крут, адже знаменитий бій відбувався саме на Чернігівщині. Дві інші — гетьмана Івана Мазепи (його ім'ям взагалі відмовились називати вулицю) і архієпископа Лазаря Барановича, наставника гетьмана. Саме з гетьманської столиці Батурина Іван Мазепа 22 роки керував Україною. А Лазар Баранович? Видатний діяч православної церкви, просвітництва, книгодрукування, літератури. Врешті, архієпископ Чернігівський і похований тут, у місті, у давньому Борисоглібському соборі на княжому Дитинці. Але такі постаті чужі цій владі.

“Попри перешкоди з боку царського уряду, товариство працювало, гуртуючи довкола себе свідому українську інтелігенцію”.

Віталій МАЦЬКО,
доктор філологічних наук, почесний голова обласного товариства «Просвіта», м. Хмельницький

І. Погляд у ретроспекцію

Подільська «Просвіта» бере свій початок від жовтня 1905 року. Тоді гурт кам'яничан у складі вчителів, лікарів, священників, серед яких були Юхим Січинський, Кость Солуха, Сергій Іваничків, Йосип Доронович, Кирило Стиранкевич (літературний псевдонім Подоленко), Олексій Білоусов, Трохим Павловський, Анна Солуха, Олімпіада Пашенко, Віктор Приходько, Костянтин Ватич (згодом до батька приєднались його дочки — Ольга, Ганна, Євгена та Олена Ватичі були активними членами Подільського українського товариства «Просвіта»), Михайло Завойко, Віталій Стиранкевич, Пантелеймон Блонський, Григорій Степура організували, розробили концепцію статуту товариства, а уже 4 травня (за новим стилем) 1906 року генерал-губернатор затвердив документ. Головою товариства обрали випускника Київського університету лікаря Костя Солуху. Починали працювати з розповсюдження української літератури, заснування бібліотек, читалень, драматичних і хорів гуртків. Багато було перешкод з боку російського царського уряду, але товариство працювало, гуртуючи довкола себе свідому українську інтелігенцію.

Чимало просвітян, державників-патріотів і словом, і збройно боролися за незалежність України. У добу УНР членами Центральної Ради були вихідці із сучасної Хмельницької області: Валентин Садовський (1886—1947), Кость Туркало (1892—1979), Сергій Веселовський (1880—?), Валентин Коваль (1885—1927), Михайло Корчинський (1885—1937), Григорій Голоскевич (1884—1935), Володимир Затонський (1888—1938), Микола Любинський (1891—1938), Віктор Приходько (1886—1982), Микола Врублевський (1897—1918), Кость Місевич (1890—1943), Володимир Підгаєцький (1889—1937), Григорій Степура (1881—1944), Пантелеймон Блонський (1876—1942), Антін Постолювський (1890—1991), Буенос-Айрес). До слова, Антін Олександрович був єдиним серед членів ЦР, хто в Аргентині дочекався прийняття Декларції про державний суверенітет України). З Хмельниччиною були пов'язані члени ЦР Олімпіада Пашенко (1879—1972) та Андрій Журавель (1892—1938) — науковець, лікар-фтизіатр. У радянський час працював учителем природознавства в с. Ружична (тепер входить до складу м. Хмельницького), завідувачем поліклініки у селі Купин (нині Городецький ра-

За Україну, за її волю...

Подільська «Просвіта» історична та сучасна

йон). 1925 року з дружиною і дочкою Лесею виїхав до Харкова. Під час Голодомору 1932—1933 років на засіданні у Наркоматі охорони здоров'я Андрій Андрійович заявив, що потрібно вжити невідкладних заходів для порятунку мільйонів людей, які гинуть з голоду. У Харкові 14 лютого 1938 року заарештований. За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР від 20 жовтня 1938 року засуджений до страти. Справу Журавля Андрія Андрійовича не розглянуто, тому він досі не реабілітований.

На Поділлі просвітянські ряди поповнювали цілі родини: Степур, Солух, Голоскевичів, Ватичів, Січинських, Шумлянських, Богацьких, Вікулів... Родина Богацьких зазнала справжніх тортур і переслідувань. Глава родини, священник Олександр Григорович Богацький усе життя прожив на Поділлі. З 1882 р. обслуговував Купинську, а згодом — Грицьківську парафію (нині Городецького району на Хмельниччині). 1894 року отримав сан протоієрея і був переведений до Нестеревець (нині Дунаєвського району). Тутешня парафія була однією з найчисельніших у Подільській єпархії. За дослідженням професора Віктора Прокопчука, саме в Нестерівцях 42 роки чесної служби парафіянам видав отець Матвій — дід Михайла Коцюбинського,

Павло Богацький. 30-ті рр.

який одним із перших розпочав навчання сільських дітей у церковно-парафіяльній школі. Примітною традицією попередника й отець Олександр Богацький. Разом з матушкою Ганною своїм десяти дітям, які вижили, прищепив любов до науки, рідного краю, України. Так, Павло Богацький закінчив офіцерську школу у Вільно, став підпоручиком, а згодом — журналістом, письменником, редактором журналу «Українська хата». Його брат Микола пройшов повний курс Санкт-Петербурзької духовної академії, служив помічником інспектора Кишинівської та Кам'янець-Подільської духовних семінарій. Георгій (Юрій) навчався у Варшавському університеті, брав активну участь у діяльності української земляцької громади, працював у різних державних установах УНР, редколегія журналу «Село», газети «Вісті» (Київ), поділяв погляди соціалістів-федералістів. На час арешту 1921 року Михайло навчався на педкурсах у Кам'янець-Подільському. На педагогічній ниві працювали Лідія та Олена Богацькі.

Усі вони пропагували рідну мову, культуру, стали просвітянами.

1914 р. Павло Богацький був заарештований і засланий до Наримського краю. Повернувся після Лютневої революції. 6 квітня 1917 р. він секретарював на першому Українському конгресі, а з 8 листопада 1917 р. — головний комісар міліції Києва. Після приходу до влади П. Скоропадського був заарештований, зокрема, за антигетьманську агітацію.

Після звільнення П. Богацький став одним із ініціаторів протигетьманського повстання. 1919 р. був комендантом Коша охорони Республіканського ладу при Міністерстві внутрішніх справ УНР у Кам'янець-Подільському, архіваріусом Кам'янецького українського університету. В листопаді 1920 року емігрував. Разом із побратимом М. Шаповалом працював у соціологічному інституті (Прага), продовжив письменницьку й журналістську діяльність, захоплювався шевченкознавством, був почесним професором означеного інституту.

А ось його братам і сестрам не пощастило. Так, 23 квітня 1921 року чекісти стратили Михайла і Лідію «за участь у петлюрівських організаціях», а фактично за просвітянську діяльність. Учителя Могилівської початкової школи, що біля Дунаєвця, Лідія Богацька була членом Дунаєвської «Просвіти», а ще раніше належала до просвітянського гуртка українських галицьких воjakів, пропагувала українське слово, розповсюджувала книжки українських письменників, виступала в хорі, виконувала українські пісні. І цього для чекістів було достатньо, аби засудити просвітянку до смертної кари. За подібне було заарештовано братів Миколу і Дмитра Богацьких. 1929 р. репресії зазнала вчителька Дунаєвської школи фабрично-заводського навчання при «Дунсукно» Олена Богацька. Павло Богацький брав участь й у «Пласті», був начальником Січей і Пласту в Україні.

Серед просвітян помітне місце належить мовознавцеві Миколі Михайловичу Любинському, який народився 5 жовтня 1891 року в с. Стріхівці (нині Ярмолинецького району). На час навчання в Подільській духовній семінарії (закінчив 1910 року) долучився до просвітянських справ. У селі Рахни Лісові на Вінниччині, куди переїхала його родина, давав селянам приватні уроки, організував бібліо-

Микола Любинський

Петро Болбочан, 1913 р.

теку, що нараховувала 3000 книжок.

1911 року Микола Любинський вступив на філологічний факультет Київського університету (одержав диплом 1916 р.). Був членом ради Української студентської громади, старостою факультету. На Всеукраїнському національному конгресі 5 квітня 1917 року Любинського обрали до Української Центральної Ради (УЦР), у вересні — делегатом Всеросійського з'їзду народів у Києві, а в листопаді — представником від Поділля на Всеросійських установчих зборах. Як державний діяч, наприкінці 1917 року Любинський вирушив до Береста (Брест-Литовська) у складі Мірової делегації від Української Народної Республіки. Отже, протягом грудня 1917-го й лютого 1918 р. Любинський брав участь у Берестейських мирних переговорах. Від імені української делегації підписав «Відозву до німецького народу», в якій йшлося про необхідність надання Німеччиною військової допомоги Україні. У березні-квітні 1918-го — міністр закордонних справ УНР в уряді В. Голубовича. Не емігрував, працював науковим співробітником Інституту української наукової мови ВУАН у Києві, співредактором «Вісника Інституту української наукової мови». 1930 року Миколу Любинського засудили за політичною статтею 54-4 КК УСРР на три роки ув'язнення і п'ять років заслання. На заслання проживав у с. Повенець Карельської АРСР, працював архіваріусом Управління Біломорканалу. Повторно заарештований 12 листопада 1937 року. Особливою трійкою УНКВС Ленінградської області 15 грудня 1937 року засуджений до найвищої кари. Розстріляний у Карельській АРСР (Сандармох) 8 січня 1938 року. І лише через півстоліття справу Любинського переглянуто. Реабілітований 15 вересня 1989 року.

А ось Володимир Дмитрович Коваль (14. 02. 1885, с. Кульчини Старокостянтинівського повіту Волинської губ. (нині Красилівського району р-ну Хмельницької області) — 21. 03. 1927, Прага) долучився до кооперації, якою в ті часи активно опікувалася «Просвіта». Був членом селянської спілки, Трудової партії, фінансово підтримував заходи, що їх проводили просвітяни, був активним діячем Товариства західних земств, турбувався про розвиток української економіки. Закінчив агрономічний факультет

Київської політехніки (1912). Відтак працює інженером с/г машин у Бюро с/г техніки (С.-Петербург — 1912—15; Київ з 1915 р.). Від 1917 р. — засновник і член Української Центральної Ради, її скарбник, голова фінансової комісії Президії ЦР. Обраний головою Всеукраїнського сільськогосподарського кооперативного союзу; з 1915-го — професор Київського політехнічного і комерційного інститутів; з 1918-го працював у Київському союзбанку. 1921 р. виїхав до Німеччини, де був директором с/г технікуму, деякий час жив у Франції, 1924 р. оселився у Празі.

Окремо хочеться зацентрувати на офіцерах, які збройно захищали Українську державність. Олексій Олександрович Козловський (1892—1971) — закінчив Подільську духовну семінарію (1912). Під час навчання підтримував просвітянські заходи. Учителював на Ольгопільщині (нині Вінницька обл.); Олександр Спи-

Левко Дроздовський, 1918 р.

ридонович Блонський — український військовий діяч Армії УНР; Петро Федорович Болбочан — командир 2-го Запорізького куреня Окремого Запорізького загону військ Центральної Ради, який 15 березня 1918 р. був реформований у Києві в 2-й Запорізький полк Окремої Запорізької дивізії Армії УНР. У Балині (нині Дунаєвського району) 2005 року встановлено пам'ятний знак на його честь; Дроздовський Левко Антонович, Борис Йосипович Сулковський, Тобілевич Микола Миколайович, Івасичин Захар Явтухович та багато інших.

Трагічно закінчилося життя засновника Подільської «Просвіти», члена Центральної Ради, прадіда київського журналіста Олексія Степури — Григорія Калістратовича Степури (20 листопада 1881, с. Жванець, нині Кам'янець-Подільського району — 1944, м. Ургенч, Узбекистан). Середню освіту здобув у Кутаїській духовній семінарії, де познайомився із Й. Джугашвілі. Навчався на юридичному факультеті Варшавського університету, відкрив у Варшаві пункт передплати київського журналу «Українська хата». 1912 року в Кам'янець-Подільському зареєстрував адвокатську контору, що захищала скривджених подолан. Під час громадянської війни був начальником міліції Кам'янецького

повіту. Наприкінці грудня 1917 року Центральна Рада призначає Степура комісаром Подільської губернії. Царські портрети змінюються на портрети Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша та інших видатних діячів української культури. Григорій Степура також був губернським комісаром і на Слобожанщині, але, виступивши проти П. Скоропадського й підтримавши С. Петлюру, знову повертається на Поділля, де його вдруге призначають губернським

Борис Сулковський

комісаром. Восени 1920 року емігрував до Польщі. З 1922 року оселяється в Луцьку, займається адвокатурою, очолив “Бюро правних порад і писання прохань” при міській і повітовій “Просвіті”. Був головою батьківського комітету Луцької української гімназії товариства імені Лесі Українки. Мета цього товариства — дбати про розвиток українського шкільництва. Адвокат Г. Степура допомагав просвітянам залагоджувати усі юридичні справи з польською владою. У Державному архіві Волинської області зберігаються листування Г. Степури з М. Левицьким, Кобзарями К. Місевичем (колишній член ЦР, подолянин), Д. Шербиною.

Після вступу на територію Західної України “совєтів”, восени 1939 року енкаведисти заарештували Г. Степуру в селі Уляники Луцького повіту (нині Рожищенський район Волинської області). Був висланий в Узбекистан, звідти написав листа Й. Сталіну, посилаючись на семінарське товаришування, аби той полегшив його долю. Прохання залишилося без відповіді. Г. Степура помер від тифу в каракалпацьких степах.

Більшовики, прийшовши до влади, 1923 року остаточно припинили діяльність товариства “Просвіта”, просвітянські бібліотеки перетворили на хати-читальні, а всіх очільників і активних членів під вигаданими політичними справами заарештували. Мало хто з них помер своєю смертю. Останній голова Подільської “Просвіти” Антон Шумлянський (1896—1995), повернувшись із заслання, учителював у Золотоноші, прийняв радянську дійсність, брав участь у Другій світовій війні.

У роки минулої війни “Просвіти” відроджувалися, але були під пильним прицілом гестапо. Кого не знищили фашисти, вилучували агенти “Смершу”. Так, у Теофіполі районну “Просвіту” очолював Антон Каленикович Ярошук, учитель музики. Після визволення Поділля А. Ярошука заарештували лише за те, що співав гімн “Ще не вмерла Україна” і зробив доповідь на ра-

йонній конференції, і засудили на 10 років тюрми. Повернувшись з неволі, вчителював у рідному селі Новоставці, керував хором, якому 1964 року присвоїли звання народного. Помер 1967 року, однак досі про цього подвижника національної ідеї мало хто знає.

II. Упевнено дивимося вперед

Наприкінці 1988 року на Хмельниччині почав ширитися рух за створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка — супроти тотального зрощення українського населення. А вже станом на 1 вересня 1989 року лише в м. Хмельницькому в 28 школах і класах опанували російську мову 26 960 дітей — переважно українці, тоді як в українських класах — 10 926 школярів, або 28,8 %. Такою була ситуація на мовному ґрунті.

4 квітня 1989 року відбулися збори зі створення Товариства української мови. Головою Товариства обрали письменника Миколу Магера (1922—2008). Він надсилав лист у Міністерство освіти Української РСР, у якому від імені громадськості вимагав покласти край зрощенню українських дітей. До слова, за переписом 2001 року на Хмельниччині проживало 1 339 331 українців, що становить 93,88 % від загальної кількості населення. Росіян мешкало 50 686 (3,55 %), поляків — 23005 (1,61 %). Завдяки масовим акціям просвітян, громадськості уже 1990 року у школах № 5, 10, 15, 22, 26, 27 м. Хмельницького з'явилися українськомовні класи. Подібно працювали й районні осередки в Ізяславі, Кам'янці-Подільському, Шепетівці, Волочеську, Славуті та інших містах.

Подільські просвітяни з під-

ської мови реорганізовано у ВУТ “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка. В обласних центрах відбулися конференції. Хмельницьку обласну “Просвіту” очолив письменник Василь Горбатюк. А 12 грудня 1994 року просвітяни області на конференції доручили мені очолити обласне об'єднання “Просвіти”. Активно допомагав мій заступник, журналіст і письменник Петро Маліш. Ми з ним побували в усіх районах області, проводили заходи, скликали наради голів районних осередків, визначали плани й втілювали в життя намічене, чітко дотримуючись статутних вимог. Кілька разів нашу діяльність перевіряли з обласного управління юстиції, інші контролюючі органи — порушень не виявили. Активними на зорі незалежності України були просвітяни Микола Федунець (1944—2009), Олександра Ванжула, Василь Горбатюк, Ніна Шмурікова, Ніна Качеровська (Хмельницький), Володимир Мельничук, Лідія Ярошно (Старокостянтинів), Євгенія Сохацька, Людмила Третяк, Віталій Лозовий (Кам'янець-Подільський), Галина Островська, Тетяна Блажчук (Шепетівка), Марія Кундис, Сергій Рибак (Чемерівці), Василь Кравчук, Леонід Грозан, Надія Ковальчук (Ізяслав), Валентина Байталюк, Валентина Магера (Дунаївці), подружжя Ігор та Тетяна Русі, Любов Сердуніч (Стара Синява), Емілія Кондратишина, Людмила Шірапал, Лідія Яцькова (Летичів) та інші. Правління обласної “Просвіти” налагодило тісний контакт з обласною науковою універсальною бібліотекою імені М. Островського (директор Надія Синиця), обласним літературним музеєм (директор В. Горбатюк). Спільно провели чимало культурно-просвітянських заходів, науково-практичних

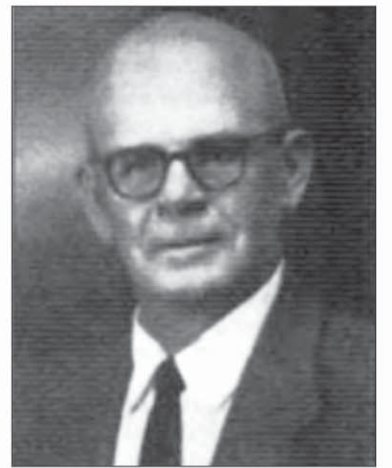
конференцій, симпозіумів, круглих столів.

Просвітяни Хмельниччини співпрацювали з Товариством української мови імені Т. Г. Шевченка (Чикаго, США), а мені як керівникові випала нагода двічі зустрічатися з очільником ТУМ (Чикаго) професором Вірою Боднарук-Лукаш (у Тернополі 1996 р., у Львові 2005 р.). Обласна “Просвіта” приділяла пильну увагу видавничій справі, друкованому слову. Просвітяни Хмельниччини шанувували кращих людей краю, інтелектуалів, що долучилися до розбудови незалежної України; щороку шанувували пам'ять Тараса Шевченка, а 28 лютого 2004 року в обласній філармонії провели велелюдне урочисте засідання з нагоди 190-річчя Кобзаря за участю Героїв України Д. Павличка та А. Паламаренка. До слова, Анатолій Паламаренко як професійний актор розпочав свою діяльність саме в Хмельницькому драматичному театрі імені Петровського (нині — імені Михайла Старицького).

У червні 2005 року відбулася звітно-виборна конференція, на якій головою Хмельницького обласного об'єднання “Просвіти” обрали члена НСПУ Ніну Шмурікову-Гаврилук. Тоді ж делегати конференції проголосували за надання мені звання “Почесного голови “Просвіти” із врученням відповідного диплома. Ніна Миколаївна примножувала кращі традиції попередників. На засіданнях правління розглядали питання дотримання мовного законодавства, вшанування на Хмельниччині пам'яті Тараса Шевченка, відзначення історичних подій, зокрема, перемоги військ Богдана Хмельницького під Пилявцями (нині с. Пилява Старосинявського району), проведення свята української мови тощо. У велелюдному святі 355-річчя перемоги козацького війська під Пилявцями брав участь екс-Президент України В. Ющенко, народні депутати України Д. Павличко, І. Заєць, інші високопосадовці. Тоді ж у Меджибізькій фортеці-музеї відкрито за участю Президента України, громадськості, просвітян області Музей голодомору 1932—33 років. Так, у сусідньому селі Шрубків (6 км від Меджибожа) померло з голоду 1200 осіб.

Меджибізька фортеця приймає чимало туристів.

Наш письменник-земляк, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Володимир Маняк (1934—1992) разом із дружиною Лідією Коваленко упорядкував спогади очевидців під

Захар Івасишин, 70-ті рр.

ку члени правління обласної “Просвіти”, побратими по перу, мешканці села Гелетинці Хмельницького району провели в останню путь члена НСПУ, художника-пейзажиста, ветерана минулої війни Григорія Храпача (1924—2013). Для нащадків він залишив чимало автобіографічних творів про події 1930-х років, які довелося пережити, зокрема повість про голод “Під хрестом”. Та й остання його книжка “Падали дзвони” присвячена історичним віхам українського народу. Мою рецензію, опубліковану в газеті “Подільські вісті”, Григорій Якович устиг прочитати. А ще виношував мрію написати такий твір, про який говоритиме вся Україна, бо там мав оприлюднити такі факти, про які знав тільки письменник і сам Бог...

Вірші та проза інших подільських просвітян знаходять схвальний відгук у читачів. Їхні автори А. Ненцінський, В. Кравчук, М. Бабенко, В. Нечитайло, П. Савчук, І. Прокоф'єв, П. Гірник, Б. Гришук, П. Карась, В. Горбатюк, Н. Шмурікова, О. Радущинська, М. Крауський, В. Міхалеский, П. Маліш пишуть і про історію України, і про сучасність. Скажімо, просвітяни Василь Горбатюк і Петро Маліш розкривають епоху 1930—40-х років, масових репресій на Поділлі. Петро Маліш надрукував трилогію (“Розгук червоного диявола” (2008), “Розгук диявола триває” (2011), “Сталіноїди” (2013)). У творах змодельовані диявольський легіон жорстоких убивць, які нищили людей за розпорядженням тирана. Лише на Хмельниччині жертвами Великого терору стало понад 16 тис. осіб, а за всі роки режиму — репресовано понад 59 тисяч подолян. Тому й присвятив автор трилогію світлій пам'яті жертв Великого терору на Хмельниччині.

Навів кілька прикладів, аби проілюструвати, як сучасні просвітяни Хмельниччини і словом, і ділом долучаються до державотворення, перетворюють намічене в практичну площину. Віряться, робота значно активізується з приходом до керівництва Віталія Михалевського, якого 14 травня ц. р. учасники просвітянської конференції обрали головою Хмельницького обласного об'єднання “Просвіти”. Вісім років він був заступником голови. Отож на першому засіданні правління Віталій Цезарійович одразу ж визначив відповідальних за ту чи іншу ділянку роботи, уточнив й проаналізував виконання плану на поточний рік, зацентрував на перспективі діяльності товариства. Просвітяни Хмельниччини примножують традиції своїх попередників, упевнено дивляться вперед, спрямовуючи знання і сили на розбудову незалежної України, пропаганду національної ідеї.

Урочиста академія, присвячена відзначенню 20-річчя відновлення діяльності Хмельницької обласної “Просвіти”. 2012 р.

несенням прийняли Декларацію про державний суверенітет України, підтримували студентську революцію на граніті, адже мова вимагала націоналізації майна компартії України та ВЛКСМ, перевиборів Верховної Ради на основі багатопартійності, недопущення підписання нового союзного договору, відставки голови Ради Міністрів В. Масола тощо. Тоді студентські акції відбулися в усіх обласних центрах. 1 грудня 1991 року відбувся референдум, на який було внесено питання: “Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?”. У референдумі брали участь 31 891 742 особи. З них 28 804 071 (90,32 %) проголосували “За”.

1992 року Товариство україн-

ської мови реорганізовано у ВУТ “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка.

1992 року Товариство україн-

ської мови реорганізовано у ВУТ “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка.

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ,
член НСЖ та НСП України

Віра і самопосягання До 25-річчя створення й діяльності УГС

У преамбулі “Декларації принципів УГС” сказано: “Українська Гельсінська Спілка вважає необхідним визначити основним напрямком своєї діяльності захист національних прав, насамперед права нації на самовизначення, передбаченого ст. 1 ратифікованого Радянським Союзом Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (“Всі народи мають право на самовизначення. В силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток”), бо без свободи нації справжнє забезпечення свободи особи неможливе”. УГС за короткий час завоювала довіру й підтримку в народі. Репресивні органи в час проголошеної генсеком Горбачовим перебудови не сміли кидати вісників нової політичної думки на довгі роки за ґрати, тому обмежувалися 15-денними “покараннями”, які не залякали борців за свободу, а навпаки, вселяли їм надію на перемогу.

Не випадково виставка в Музеї шістдесятництва має назву “У боротьбі за незалежність”. Представлено близько сотні відреставрованих і збільшених до виставкового формату фотографій та документів з архіву співзасновника УГС, голови її Львівської обласної організації — Богдана Гориня. Музей міг вмістити лише частину підготовленого ним для виставки матеріалу. Попри те, що на виставці представлені переважно події у Львові, за словами осіб, котрі прибули на відкриття виставки, її організатору вдалося відтворити політичний клімат в Україні кінця 1980-х рр. XX ст. з наростаючою стихією багатотисячних мітингів протесту.

Виставка починається зі збільшених у форматі обкладинок самвидавного журналу “Український вісник”, який сколихнув громадську думку, збудив приспану енергію до боротьби за права людини і нації. Нижче світлина з багатотисячного мітингу-протесту 21 червня 1988 р. на площі біля стадіону “Дружба” у Львові (нині стадіон “Україна”). Далі розміщені світлини засновників УГС та історичне панорамне фото віча 7 липня 1988 р. на площі біля Львівського університету, на якому було заявлено про створення УГС. Опубліковане в багатьох іноземних газетах, це фото заслуговує на місце у підручниках з історії як символ нескореності України, її боротьби за незалежність.

На наступний мітинг — 4 серпня 1988 року — влада вже прислала загони спецназу з собаками. Тоді собаки покусали багатьох людей, багатьох оштрафували, заарештували, а проти голови ініціатив-

27 липня 2013 року в Києві, у приміщенні Музею шістдесятництва відкрилася виставка фотодокументів, присвячених 25-річчю заснування й діяльності першої у післявоєнні роки в Україні легальної опозиційної до КПРС політичної організації — Української Гельсінської Спілки (УГС). Заснована колишніми політ’язнями В’ячеславом Чорноволом (ініціатор), Богданом та Михайлом Горинями — співавторами програмного документа “Декларація принципів”, політична організація під правозахисною назвою УГС ставила своєю метою боротьбу за свободу та державну незалежність українського народу.

ного комітету львівських мітингів Івана Макара відкрили кримінальну справу. Світовий резонанс, який цій події надав створений УГС Комітет захисту першого політ’язня перебудови, активні протести української спільноти на Заході, поширення англомовного плаката зі світлинною арештованого змусили владу

Богдан Горинь — жива історія, один із засновників УГС

звільнити І. Макара. То була велика перемога правозахисної діяльності УГС.

Характерні виразники застою у Львові — відомий і нині комуністичний реакціонер, тодішній секретар міськкому КПУ Адам Мартинюк та заступник голови міськвиконкому Іван Панцюк (безслідно зник із політичного об-

“Без свободи нації справжнє забезпечення свободи особи неможливе”

р’ю) погрожували арештами учасникам мітингу 10 грудня 1988 р., присвяченому 40-річчю “Декларації прав людини”. Проте не посміли того зробити, бо мітинг був водночас виявом солідарності з вірменським народом, землю якого знівечив напередодні страшний землетрус.

близьких, що загинули в тюрмах, концтаборах, на виселенні. На представлених в експозиції світлинах — людська туга, біль і водночас нескореність.

Проведені у Львові УГС акції викликали люті червоних яструбів Києва та Москви. Вирішено було “провчити” непокірний народ. Після ланцюга скорботи до Львова прибули заступники міністра внутрішніх справ СРСР і УРСР з метою “навести порядок”. Під прикриттям ночі 1 жовтня на учасників мирної маніфестації, яка прямувала до міського управління міліції з вимогою відпустити затриманих громадських активістів, з люттю накинувся озброєний гумовими палицями спецназ. Вражаючі наслідки жакливого побойща спецназівцями людей зафіксовані на одному зі стендів. Саме УГС очолила громадську комісію з розслідування побойща, виявлення винних — тих, що давали накази, домігшись звільнення начальника обласного управління МВС Попова, який, побоюючись суду, виїхав у Росію.

Штрафи, арешти, побиття не залякали людей. Виявом нескореності став історичний живий Ланцюг єдності 21 січня 1990 р., співорганізатором якого, разом із Народним рухом, була УГС. У сучасних підручниках про той поворотний момент української історії сказано кількома рядками. Представлені на виставці документи показують, скільки організаційної та просвітницької праці було вкладено у проведення Ланцюга єднання. Живий ланцюг Злуки став великим політико-організаційним заходом, у якому брала участь УГС. Наступним стали вибори 4 червня 1990 року, на яких, як нагороду за діяльність, отримали мандати народних депутатів Верховної Ради УРСР 11 членів УГС.

У відкритті виставки взяв участь керівний склад УГС — Левко Лук’яненко, Олесь Шевченко, Василь Овсієнко, прихильні до УГС депутати колишнього демократичного боку та молодь, згуртована у Молодому народному русі. Діячі УГС згадували про працю у тій структурі, про провокації, які проти них чинила влада (у Києві поширеним “покаранням” було видворення на “101 кілометр”), розмірковували над феноменом, що робив політичні акції кінця 80-х рр. XX століття масовими.

Представник молоді Олексій Захарченко запропонував зробити цю виставку пересувною, адже вона дає те, чого не можуть дати жодні підручники. Часи тоді були набагато складнішими, ніж нині, а політична перемога вимагала важкої праці, самопосягання та зразкової моральності. Ось чому дуже важливо на основі документів та фото довести до свідомості якомога більшого кола молоді тезу, що справжня перемога потребує віри та самопосягання.

Приклад боротьби УГС — наука і для молодорухівців

Анатолій КІНДРАТЕНКО

Видавничі справи Харківської «Просвіти»

Наприкінці 1992 р. наша активістка, вчителька української мови Ніна Кусайкіна запропонувала видавати дитячу газету. Ця думка мені сподобалася, схвалили назву “Журавлик”, яку запропонувала голова міського культурологічного товариства “Спадщина” Олександра Ковальова. Перше число газети побачило світ у січні 1993 р. Спочатку друкували 1 тис. примірників, які роздавали. На той час це було недорого, друк я оплачував із власної кишені. Згодом зареєстрував її і вніс до обласного каталогу. Кількість передплатників швидко зростає до 2–3 тисяч. Тоді зареєстрував її як всеукраїнську. У 1990-х роках голова Харківської облдержадміністрації О. Масельський у скрутний час виділив кошти на придбання для газети двох тонн паперу.

Але був час (можливо, і нині так), коли вчителям у Харкові “не рекомендували” передплачувати “Журавлик” і мати справу з “Просвітою”. Ще зовсім недавно голова Харківської міської ради Добкін називав газету фашистською.

Та світ не без добрих людей. Валерій Мещеряков, голова Харківського відділення фонду “Відродження”, надав кошти на придбання комп’ютерного устаткування для набору. Тепер ми могли набирати і верстати газету, книжки та брошури, що видавала Харківська “Просвіта”. Допомога нам Держкомітет по пресі, коли його головою був Іван Чиж, а також Центральний провід “Просвіти” під керівництвом Павла Мовчана.

Неоціненну грошову допомогу надавали наші благодійники зі США та Австралії: Віра та Богдан Боднарук, Марі-

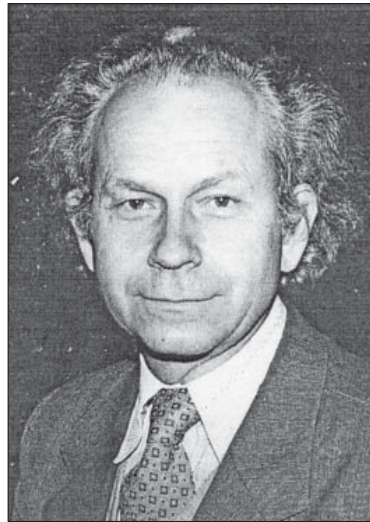
рельце”. Вони не витримали перевірки часом. Лише “Джерельце”, яке робив Богдан Фік, протрималося два роки. Однак і його довелося закрити, одна з причин — на нас тиснув суд за позовом О. Фельдмана, який в одному з чисел “Джерельця” побачив “антисемітизм”.

Із 1996 р. “Книгою пам’яті українців” А. Куліша ми розпочали видання книжок і брошур: дитячих, історичних, поетичних, мистецьких, богословських. Наклади були різні — від 200 примірників до кількох тисяч. Загальний наклад наших видань від 1996 до 2010 року значно перевищив 100 тис. примірників. Розповсюджували їх переважно в Харківській області, частину в інших областях. Багато просвітан замовляли наші видання. Згадаю найактивніших: Василь Сліпеч із Миколаєва, Микола Кабанів із Херсона, Іван Карапиш із Бердянська, Олег Олещенко зі Свердловська Луганської області.

До 1999 р. ми кількома виданнями надрукували 10 тис. примірників “Книги пам’яті українців”. На наступне видання кошти надав Юрій Борець, надрукували ще 9 тис., із них 5 тис. перевезли в КУН до Києва.

1998 року під псевдо Богдан Богослов видрукували 1000 примірників моєї праці “Сюнізм проти українців”. Левко Лук’яненко перевидав її у Києві. Пізніше я допрацював цю роботу і 2001 р. вийшло друге, розширене видання.

До мене потрапив збірник документів про Голодомор

Анатолій Кіндратенко — головний редактор газети “Журавлик”, голова ХОО ВУТ “Просвіта”

його справжні причини й організаторів. Потім цю працю кілька разів перевидували.

До питання геноциду українців у XX ст. я вже не мав наміру повертатися, та на очі випадково потрапила праця “Голод 1921—1923 років в Україні. Збірник документів та матеріалів”, видана у Києві ще 1993 р. Досить було побіжного погляду, щоб зрозуміти: збірник — надзвичайно цінне джерело для розуміння подій 1918—1923 років. Документи, що містяться у збірнику, вражають. Опрацювавши їх, написав працю “Голодомор 1921—1923 років в Русі-Україні як продовження етнічної війни 1917—1921 років”. Її видали 2003 року, пізніше кілька разів передруковували з доповненнями.

Ще один напрям досліджень — гунський рух і період Черняхівської культури, II—V ст. після Христа. У цей час відбувалося злиття племен, що перебували на теренах Русі-України, яку греки й римляни називали Скіфією, у давньоукраїнський народ.

Гуни були землеробсько-мисливським народом, харчувалися просом, ячменем, яловичиною, рибою, а з хмільних напоїв пили медовуху та пиво; жили у постійних помешканнях (хатинах), а воеводи — у хоромах; одягалися у вироби з льону та хутра; імена їхніх ватажків мають або яскраво виражене українське звучання, або можуть бути легко виведені з української мови за правилами української та латинської граматики тощо. Як наслідок моєї роботи з працями греко-латинських авторів, “Просвіта” видає кілька книжок про героїчний час нашої давньої історії Черняхівського археологічного періоду. Найзначніші з них — “Європейські гуни — предки українців” (2007 р.) та “Європейські гуни в описах давніх авторів” (2007 р.).

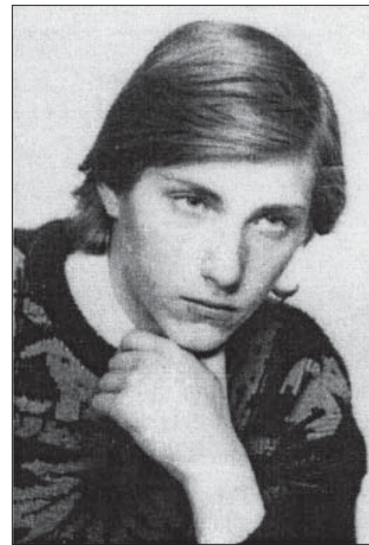
Тепер про видання інших авторів. Насамперед це поезії Олександра Степаненка. Десятирічним він почав друкуватися у “Журавлику”. Його поезії були досконалі й глибокі за змістом, і мало хто вірив, що їх написала дитина. Згодом ми видали дві збірки його творів: “Сталін прийде?” (1998 р.) і “Тополю рубають” (1999 р.).

Марія Крижанівська зі США надала кошти на видання дитячої книжки Володимира Барагури “Меч і книга”. За ці гроші, а частково за свої, 2000-го ми надрукували 7 тис. примірників. Окрім того, на її прохання видали оповідання “Учителька” і “Михайлик” Марійки Дмитренко (Богдани Світлик), яка боролася і загинула в лавах УПА.

Якось до мене потрапила праця Річарда Харвуда, яку в багатьох країнах видавали під різними назвами, але суть її зводилася до відповіді на запитання “Голокост — міф чи реальність?” Біохімік за освітою Ганна Іваницька переклала її українською мовою, я допрацював і доповнив іншими фактами. 2002 р. ми видали книжку “Голокост. Факти проти міфів”.

У книжках, що нам прислали зі США, Антоніна Голубінець виявила спогади доньки І. Франка Ганни Франко-Ключко “Іван Франко і його родина”. Ми її відредагували і 2005 р. видали за фінансової допомоги голови ТУМ із Чикаго проф. Віри Боднарук.

Першу серйозну працю, в якій викрито причини й організаторів Голодомору 1932—33 рр., написав Поль Половецький (Полікарп Плюйко) у США і видав 1976 р. Її цінність полягає в тому, що автор користував-

Слобожанський поет Олександр Степаненко (09.11.1984—29.12.2004)

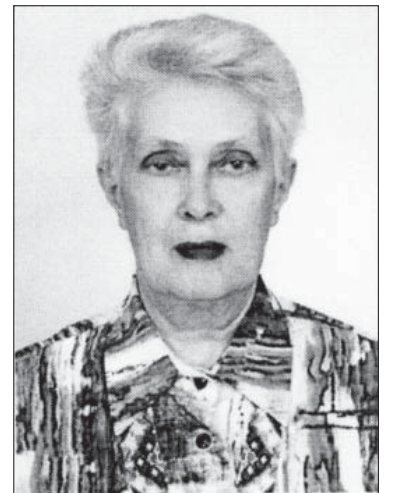
ся джерелами, досі невідомими в Україні. 2002 р. його працю ми перевидали накладом 1 тис. примірників.

1999 року видали розвідку нашого активіста Миколи Солоненка “Виконуючи заповіді моїх мордованих голодомором земляків”. Працю двічі передруковувала голова Краснокутського райоб’єднання “Просвіти” Віктор Кібкало загальним накладом 6 тис. примірників. Вона надзвичайно цікава тим, що в ній наведено склад комісії з вивезення зерна з України 1932—33 рр. з поміткою “не підлягає розголошенню”, виявлений Солоненком в обласному архіві. Серед членів тієї комісії немає жодного українця.

Олекса Чугуй написав 15 п’єс про голодомори, комуністичний терор, чорнобильську катастрофу, про В. Каразіна, Г.

Сковороду та інших. Їх видавала Харківська “Просвіта”. П’єси про Каразіна і Сковороду поставили студенти університету ім. В. Каразіна, кошти на постановку п’єси про Каразіна надала Віра Боднарук.

Складний життєвий шлях пройшла Тетяна Скрипник. Вона пережила колективізацію, Голодомор, терор 1930-х років, стала офіцером Радянської армії, воювала, викладала історію і керувала кафедрою. Про першу частину свого життя вона встигла написати спогади “Життя прожити — не поле перейти”, які ми видали 2002 р. Їх відредагувала Антоніна Голубінець, вона ж записала останні розділи зі слів важкохворої жінки.

Ганна Столярова — краєзнавець

До 130-річчя “Просвіти” видали брошуру “3 “Просвітою” — до Української Держави”, яку уклав Богдан Фік.

2002 р. до мене потрапила праця Олекси Різниченка “Спадщина тисячоліть. Чим українська мова багатша за інші?” Вона так мене захопила, що влітку 2003 р. ми її перевидали.

Значну українознавчу роботу проводить інженер за фахом Ганна Столярова. Вона досліджувала зв’язки з Харковом і харків’янами Лесі Українки, Івана Франка, Григорія Сковороди. Особливо цікава її праця “Харківська весна Лесі Українки”. Ми видрукували її за фінансового сприяння Віри Боднарук. Видали й інші праці Г. Столярової (“Пильнувати я буду дороги свої” 2006 р. та “Стежка Франка до Слобожанщини” 2008 р.).

Єдина праця, яку ми видали російською мовою накладом 1 тис. примірників (власне, перевидали, бо перше видання було здійснене в Луганську 1999 р.), була книжка уродженця Конотопу Олександра Бикова (1912 р. н.) “Такої незвестний Ленин”. З 1931 р. цей чоловік відбув понад 3 роки концтаборів, пройшов війну, працював на будівництві в різних містах і врешті осів у Луганську. Книжка варта того, щоб її прочитало якнайбільше людей.

Перевидували ми й інші праці, зокрема Лева Силенка “Мага віра”, Б. Зубенка “Україна. Хто нею правив, править і хоче правити”.

2007 року перевидали книжечку про діяльність ОУН—УПА (підсумкові тези монографічної праці авторського колективу Інституту історії України) з невеликим (10 стор.) додатком “Выслать в отдельные края Союза ССР всех украинцев” — про терор у Західній Україні в 1939—1952 рр. Передруковували книжку кілька разів загальним накладом понад 15 тис. примірників.

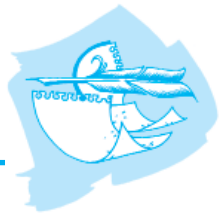
Лідія Шип — редактор газети “Журавлик”, журналіст; Ніна Карницька — оператор набору та верстки

ан Коць, Марія Крижанівська, Марія Кіцюк, Олексій Коновал, Юрій Борець, багато австралійців українського походження, яких організувала Валентина Домазар.

У різний час над газетою працювали журналісти Ніна Чернова, Наталя Неонета, Лідія Шип, журналіст і художник Олена Зацепя, набірник і верстальник Ніна Карницька.

Друкували ми й інші періодичні видання: “Ветеранські вісті”, “Вічковий дзвін” (редагував Валерій Дяченко), молодіжну “Зелений шум”, дитячу “Дже-

1932—33 рр., виданий 1990 р. Він мене вразив. Вивчив праці харківських дослідників голодоморів Тамари Поліщук, Миколи Солоненка та Лизавети Яценко, а також праці тих, хто безпосередньо причетний до подій. Так у середині 2000 р. вийшла моя праця “Геноцид. Голодомор 1932—33. Причини, жертви, злочинці”, яка на підставі неспростованих документів, дібраних ще комуністами, не лише доводила, що голод був штучно створений, а й на відміну від переляканих і непорядних українських істориків називала

Крізь життя пройшла як промінь...

5 серпня поховали видатну українську поетесу Ірину Володимирівну Жиленко, лауреата Державної премії України імені Т. Г. Шевченка, авторку книжок “Соло на сольфі”, “Автопортрет у червоному”, “Вікно у сад”, “Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна”, “Дім під каштаном”, “Ярмарок чудес”, “Останній вуличний шарманщик”, “Вечірка у старій винарні”, “Пори року”, “Євангеліє від ластівки: Вибрані твори”, “Світло вечірнє”, оригінальної й талановитої книги спогадів “Ното feriens”, низки дитячих книг.

З Іриною Жиленко прощалися письменники, журналісти, актори, близькі й рідні, над її труною промовляли люди, що її знали й любили, яких любила й шанувала вона: Микола Жулинський, Євген Сверстюк, Іван Драч, Ліна Костенко, Віра Сулима, Світлана Йовенко. Як сказала Ліна Василівна Костенко, смерть Ірини Жиленко — це втрата для поезії та особиста втрата для кожного, хто її знав. Це втрата для Києва, в якому вона народилася і прожила 72 роки.

Талант Ірини Жиленко — це любов, правдивість і щирість, це особливий дар радіти життю, в якому вона “не людина, а вікно у сад”. Вікно у духовний простір людини, яка любить людей, добра й відкрита для світу.

1961 року Ірина Володимирівна написала у своєму щоденнику: “Мені тільки двадцять. Я буду належати всьому світові, але ж зубами, нігтями, всіма силами душі і слова буду видирати українську славу і мову з люджерських пащ обрусілих міщан і шовіністів”.

Вона, як і її чоловік, письменник Володимир Дрозд, якого Ірина пережила на десять років і за яким тяжко сумувала, не боялася смерті й сповідувала принцип Володимира Григоровича: “За будь-яких умов бути мужніми. Мислити — ось єдине, що нам залишається в житті, це стрибок у безсмертя, стрибок без крил, але з надією на вічність”.

Смерть Ірини Жиленко болить, як опік на серці. Хай її поезії з книжки “Світло вечірнє” будуть світлом прощальним для читачів.

Любов ГОЛОТА

Ірина ЖИЛЕНКО

***
Там, за осінньою горою,
розкрились сонячні врата.
Я крізь життя пройшла,
мов промінь, —
пора у сонце повертатъ.

Цей світ без мене проживе.
Хоча й не так,
як жив зі мною.
Назад до себе не позве
мене майбутньою весною.

Все, що було
колись, — пішло.
Все, що цвіло
колись, — відквітло.

І золоте моє тепло
Просіялось між пальців світу.

Осіннім полем перейти
під журавлиними ключами.
А там — хай повняться світи
моїм промовистим
мовчанням...

***
Може, це і останнє літо.
Але ж будуть і в ньому квіти.
І метелики будуть теж.
Зблисне досвіток — і живеш.
Кожне літєчко — літо Боже.
Все в нїм статися може.
Буде гречка дрімать у спеці.
Будуть бджоли над нею густі.
А як золотом
листя налетється —
стане й серце моє золотим.
Озирнеться
на себе, всміхнеться
і смиренно зустріне час,
коли з гілки листок зірветься
у останній свій вальс.

***
Я все життя чогось чекала.
Все виглядала у вікно.
І дочекалась, що дзеркала
накрила чорним полотном.
Тепер нічого вже не жду.
Тепер нічого не потрібно.
Хоч тільки й маю, що — біду
на схилєну голівку срібну.

А ще — оту могилку скраю,
яка мовчить,
завжди мовчить.
І старості сухий окраєць,
що і слізьми не розмочить...

***
Я колись жила у казці.
І щодня до мене в гості
Муза світла, Муза щастя
заявлялася о шостій.

Я тепер живу не в казці.
Пожалійте поетесу.
Музі світла, Музі щастя
перешліть нову адресу.

Знаю: десь вона блукає
і мене шукає всюди —
там, де вже мене немає,
там, де вже мене не буде.

Хай прибігла би, розквітла,
розсміялася: “Живи!”
І зронила краплю світла
в чорний келих удови.

***
Київські палісади —
розкоші бідноти.
Айстри і виногради,
сальвії і коти.
Теплі балкони в квітах —
затишок простолоуддя.
В тихому сонці літа спить
на балконі пудель.

Завтра — звичайний будєнь.
Зваримо борщик гарний.
Ми небагаті люди, тож і спимо
безшмарно.
Вітер хитне фіранку —
зорі в кімнату бризнуть.
Радісним буде ранок.
Затишним буде присмерк.

Будем сидіть допізна,
тихі і независні.
І не біда, що в кріслі
вдвох із пуделем тісно.
Айстри, герані, кани
дихають все п'янкше.
Жити б отак віками.
Боже, люби нас, грішних!

Олександр СОКОЛЕНКО, снт Ворзель Київської обл.

Нещодавно у Національному музеї Т. Шевченка відбулася презентація другого видання історико-літературного збірника “Нескорені духом”. Авторі-укладачі видання — члени Національної спілки краєзнавців України Юрій Мельничук (кращий освітянин 2011 року, лауреат відзнаки “Народ мій завжди буде”, автор книг “Михайлівка-Рубежівка. Забуччя”, “Ворзельське підпілля”, “Нескорені духом”, “Основи козацько-лицарського виховання”) та Олександр Соколенко (керівник Ворзельського музею історії та культури “Уваровський дім”, автор книги-пам'ятника “Альбом партизанської слави українського народу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.”, а також серії книг з історії селищ Приірпіння («Ворзель. Сторінками столітньої історії», “Михайлівка-Рубежівка. Забуччя”, “Буца. 100 років”, “Гостомель”, “Забір'я”, “Ворзельське підпілля”, “Нескорені духом” та ін.)

У збірнику представлено матеріали про видатних письменників, перекладачів часів Розстріляного відродження та дисидентського руху 60-х рр. ХХ ст., чий життя і творчість були пов'язані з Приірпінням. До другого, доповненого, видання збірника увійшли статті про ворзельські дні Гелія Снегір'єва, Віктора Некрасова, Сергія Параджанова, Ва-

Презентація другого видання збірника «Нескорені духом»

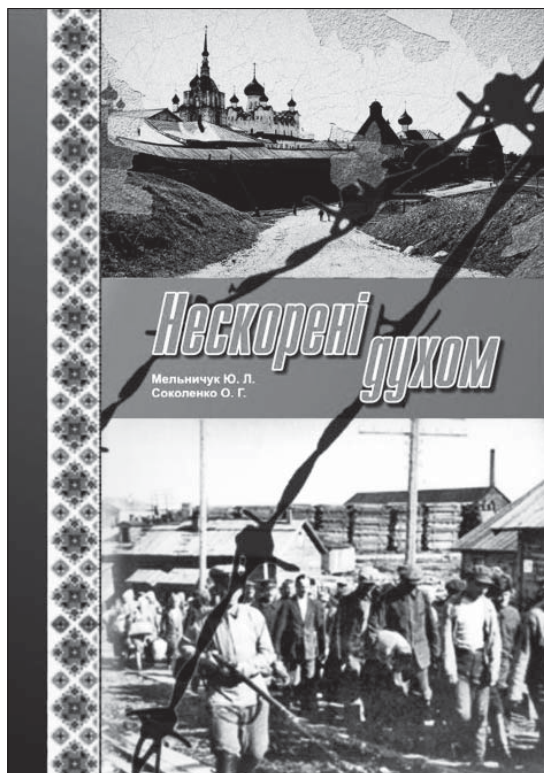
силя Овсієнка. Особливе місце у книжці посідають спогади мешканки Ворзеля І. Лейко про ворзельські дні Г. Снегір'єва та В. Некрасова.

Історія України ХХ століття — складна і неоднозначна. Особливе місце в ній посідають люди, які мужньо боролися за незалежність і свободу України й покладали за ці ідеали свої життя. 3-поміж них — велика плеяда видатних діячів культури та мистецтва.

Перша хвиля гонінь на борців за свободу прокотилася Україною в 1933—1937 рр. Вона дістала назву Розстріляного відродження. 3 листопада 1937 року розстріляли Леся Курбаса, Миколу Куліша, Матвія Яворського, Володимира Чеховського, Валер'яна Підмогильного, Павла Филиповича, Валер'яна Поліщука, Григорія Епіка, Мирослава Ірчана, Марка Вороного, Михайла Козоріса, Олексу Слісаренка, Михайла Ялового та ін. Загалом цього дня стратили понад 100 представників української інтелігенції. Дотепер невідомі точні дані щодо кількості всіх репресованих українських інтелігентів у часи сталінських репресій періоду Розстріляного відродження: за деякими даними це число сягає 30000 осіб.

Друга хвиля репресій припадає на 1960—1980 рр. Більшість учасників українського дисидентського руху цього періоду (що пізніше набув характеру правозахисного) зазнали переслідувань, звільнення з навчальних закладів, позбавлення праці, найактивніші з них пройшли крізь табори, тюрми та заслання. Деякі загинули у таборах: Ю. Литвин, В. Марченко, В. Стус, О. Тихий. Дехто став жертвами злочинної психіатрії (Л. Площ, В. Рубан, М. Плахотнюк, М. Якубівський).

Приірпіння посідає особливе місце в культурному житті України, адже саме тут розташовані будинки творчості літераторів (Ірпінь) та композиторів (Ворзель). У цих курортних містечках поблизу Києва на дачах любили

проводити час багато прогресивних митців України. Жили тут і представники Розстріляного відродження й дисидентського руху.

Видання здійснив Ворзельський музей історії та культури “Уваровський дім” за сприя-

ння лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка, кандидата філологічних наук Д. В. Стуса та голови Київської обласної організації “Демократична Київщина” І. В. Найди.

У презентації взяли участь відомі науковці та громадські діячі, зокрема: Дмитро Стус — письменник, літературознавець, голова Всеукраїнської творчої спілки “Конгрес літераторів України”, Генеральний директор Національного музею Тараса Шевченка, член гуманітарної ради при Президентові України; Михайло Волинець — поет, прозаїк, правозахисник (Ворзель Київської обл.), Наталя Околітенко — письменниця, журналістка, публіцистка; Дмитро Омельченко — заст. директора Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, член президії правління Національної спілки краєзнавців України; Юрій Руденко — докт. пед. наук, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова; Анатолій Зборовський — директор Ірпінського краєзнавчого музею; Віктор Халецький — заст. гол. редактора журналу “Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку”; Олександр Кругленко — керівник творчої групи “АЛЕКС ФОКС СТУДІО” (м. Донецьк); Валентин Лямічев — поет, громадський діяч; Андрій Кочур, В. Д. Паламарчук, О. В. Лісовий, І. О. Лейко та інші.

Духу заповіт

Силою юної інтуїції, потугою генія, що втілюється в Слово, совістю і мужністю неординарної особистості вона знайшла свій оберіг, своє духовне ім'я, яке окреслює її життєвий шлях і її безсмертя: **Леся Українка**.

1 серпня на Байковому кладовищі у Києві небагатоліодно поминали геніальну українську письменницю Лесю Українку, яка померла сто років тому (19 липня за ст. ст.) в селищі Сурамі (Грузія).

У церкві Вознесіння Христового священники Київського Патріархату відслужили панахиду. Після молитви всі, хто хотів вклонитися Ларисі Петрівні Квітці (уроджена Косачівна), рушили з квітами на її могилу на старій частині Байкового. Тут, між могилами батька і улюбленого брата Михайла, її поховали на сьомий день після смерті (26 липня за ст. ст.). Згодом до сімейного поховання долучилися могили тітки Олени Антонівни Косач (1927 р.) і матері — відомої письменниці і громадської діячки Олени Пчілки (1930 р.).

Похорони Лесі Українки в Києві 1913 року відбувалися під жорстким жандармським контролем — ніяких промов і жалобних піснеспівів на могилі “неблагонадійної”. Її, велику трудівницю на ниві високої літератури, що стала врівень з літературними геніями інших народів, дбала про мову, культуру, освіту, духовність рідного народу; її, тендітну, виболену, але незгаслу жінку — боялися навіть мертвою.

Не полишали політикування навколо високого імені поетеси за радянських та й за нинішніх часів. Яким анахронізмом звучить сьогодні напис-цитата з комуністичної “Правди” на її надмогильному пам'ятникові! Якими спекуляціями відгонять потуги різношерстих політиків записати Лесю Українку в свої ряди посмертно!

...Одна з найвеличніших душ, що в будь-які часи приходила в Україну, жила й творила ради цієї землі і цього народу. За силу і шляхетність духу, за неповторну ніжність і відвагу її поезій, за обшир зробленого Лесю Українкою людство пам'ятатиме завжди.

Покладаючи троянди до її могили, згадала серпень 1983 року, коли ми, група українських письменників, побували в грузинському Сурамі, в будинку (колишня дача Попова), де грузини дбайливо оберігають кожну деталь побутування нашої землячки. І до сі в пам'яті зручне крісло під величезною чинарою — у ньому Лариса Петрівна востаннє сиділа під благодатним сонцем, очима до руйн старовинної фортеці на горі, у якій нерушимо залишилася лише одна стіна. Та, яку було найважче мурувати — люди котили каміння з долини на гору, але стіна падала. І тоді, за легендою, вирішили замурувати в проломі юного красеня Зураба — єдиного сина у матері, що, крім нього, не мала іншого роду. Доки працювали майстри, Зураб співав, коли голос стих — постала стіна, яку не зруйнували вороги і час, фортеця встояла і завжди захищала батьківщину разом із сурамцями...

Україна Лесі Українки — фортеця, яку тримає її голос.

Любов ГОЛОТА
Світліни
Олександра ЛИТВИНЕНКА

Леся Українка

«І ти колись боролась, мов Ізраїль...»

І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя! Сам бог поставив супроти тебе силу невблаганну сліпої долі. Оточив тебе народами, що, мов леви в пустині, рикали, прагнучи твоєї крові, послав на тебе тьму таку, що в ній брати братів не пізнавали рідних, і в тьмі з'явився тхось непоборимий, якийсь дух часу, що волав ворожо: “Смерть Україні!” —

Та знялась високо Богданова правця, і народи розбіглися, немов шакали ниці, брати братів пізнали і з'єдналися. І дух сказав: “Ти переміг, Богдане! Тепер твоя земля обітована”. І вже Богдан пройшов по тій землі від краю і до краю. Свято згоди між ним і духом гучно відбулося в золотoverxім місті. Але раптом дух зрадив. Знову тьма, і жах, і розбрат. І знов настав єгипетський полон, та не в чужій землі, а в нашій власній. А далі розлилось Червоне море, і розділилося по половині, і знов злилось до купи й затопило — кого? Ой леле! Новий фараон пройшов живий через Червоне море, але іздець і кінь пропав навіки. Співай, радій, ненависна чужинко, бий в бубни і лети в танок з нестям, кінь і іздець в Червонім морі згинув, тобі зостався спадок на покраси, бо зносиш ти України клейноди, святкуючи над нею перемогу.

Такий для нас був вихід із Єгипту, немов потоп. Заграло та й ущуло Червоне море, висохло, й осталась безрадісна пустиня після нього, і став по ній блукать новий Ізраїль, по тій своїй землі обітованій, немов якась отара безпрічальна.

З отарою блукали й пастухи, вночі за тінню йшли, а вдень з вогнем. Коли ж у їх з'являвся дух величний, що вогняним стовпом палав у тьмі, а вдень ішов, мов туча грізно-біла, вони не вірили своїм очам і врозтіч розбігались манівцями, і попадали ворогам в полон.

Чи довго ще, о Господи, чи довго ми будемо блукати і шукати рідного краю на своїй землі? Який ми гріх вчинили проти духа, що він зламав свій заповіт великий, той, взятий з бою волі заповіт? Так доверши ж до краю тую зраду, розбий, розсій нас геть по цілім світі, тоді, либонь, журба по ріднім краю навчить нас, де і як його шукать. Тоді покаже батько своєму сину на срібне марево удалині і скаже: “Он земля твого народу! Борись і добувайся батьківщини, бо прийдеться загинуть у вигнанні чужою чуженицею, в неславі”. І, може, дасться заповіт новий, і дух нові напише нам скрижалі.

Але тепер? як маємо шукати своєму народу землю? хто розбив нам скрижалі серця, духу заповіт? Коли скінчиться той полон великий, що нас зайняв в землі обітованій? І доки рідний край Єгиптом буде? Коли загине новий Вавилон? 10.09.1904. Зелений Гай

Цього вірша немає у 12-томному виданні творів Лесі Українки 1975—1979 рр. Він є у виданні: *Леся Українка*. Твори в десяти томах. — Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1963 р., т. 1.

Народні артистки України, виконавиці творів Лесі Українки Лариса Кадирова і Раїса Недашківська

Іван Драч читав поезії Лесі Українки, Дмитро Павличко — присвяту поетеси. Співав хор “Гомін”

Володимир МИХАЙЛОВСЬКИЙ,
письменник,
лауреат премії ім. І. Франка

Душа його спочинку не мала... Не раз хотіли її закувати в неволю, але впиралися: не зрумунізувалася (поплатився за це доброю роботою в селі Лужани), ні одурманілася москвофільством (глум не оминув його), ні спаплюжилася тим шляхетством, котре й здалеку відверталось від селянського кожуха (не один із тих паничків тикав у нього пальцем)...

А він усупереч цьому виріс паном своєї Мудрості, Совісті, Добродійства, чим заслужив і любов, і повагу бідноти. Та чи легко давалася буковинському просвітянину Івану Бажанському (1863—1933 рр.) оця впертість?

Згодом він запише в “Автобіографії”:

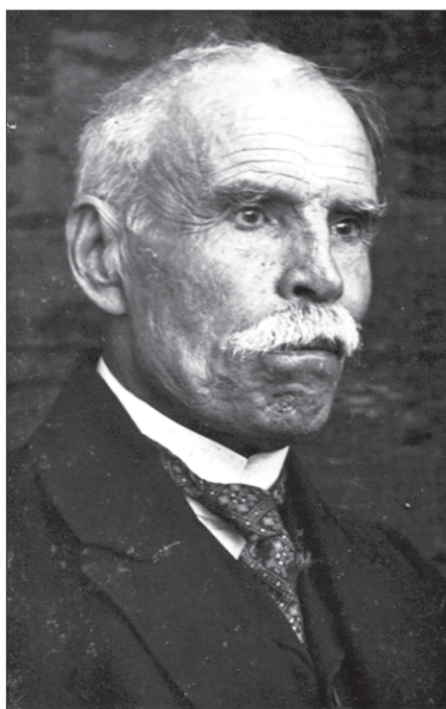
“Мене вразило те, що нема в селі нікого, аби зі мною хотів працювати над долею нашого народу. З ким працювати? Священик Монастирський уже махнув рукою на все, дідич Ботушан — волох, Бахніцький не втручався ні до чого, Жерент знав лише брати три золоторінські на день і був німець, сидів у Чернівцях. Був ще сотрудник Шандро — та й цей пияк, якого пошукати. Він розумного слова не вмів до людей промовити... Заступником начальника громади був громадський писар Рост, значить, по нашому ржа. І правдива ржа він був, бо їв громаду, як іржа залізо. Що з таким починати? А я вчив, цілими силами старався, аби хоть в школі що зробити. Але і тут наткнувся на камінь.

Прийшов раз до мене на інспекцію наш повітовий інспектор о. протоієрей Мартинович. Був у дідича на обіді і прийшов з ним разом до школи. Діти читали й рахували добре, а один хлопчик виголосив дуже гарний стишок: *Ой, ти наша Буковино, // Ненько наша рідна, // Ой чому ти, Буковино, // Така дуже бідна? // Ой, що було не чувати, // А тепер видати: // Зрікаються рускі діти // Та й рідної хати.*

Я думав, що це на інспектора найбільше враження зробить, а я тут переконався, що й він не є приятелем народу. “Ви провадите, — каже, — політику в школі, а це недобре”. Як грім з ясного неба вдарили на мене ці слова. Де я сподівався почути це від нього?.. Бідний народ, таких провдирів маеш ти?..”

Зневіра часто підступалася до нього, але до серця її не пускав. Тому й не зрадив своїй посестрі — Школі. Вона завжди була для нього собором Просвітництва. Його віршована поема “Пропасть” (1900 року видана окремою книжкою) — це живий крик душі мудрого педагога у захисток мужицьких дітей, яким належало продовжити рід український, це був клич до їхніх батьків, із котрих не один дивився кризь пальці на школу, до якої ходили їхні діти. І нагадував, яким то може бути кінець цієї байдужості: *...Матки хотів ти мені дати в руки, // Та не дав сь, дедю, науки, науки... // Проклятий будь, дедю, за твою дитину! // Через тебе, дедю, диви, як я гину!*

Іван Бажанський розумів що правду, бо сам спізнав життя з-під селянської стріхи, з тієї бідноти, де букатка хліба в руці була йому, як Божа ласка. А науку любив ще з маленького. Але надії не мав, що батьки зі своїми статками

бачиш, настільки він був сповнений любов'ю до простого народу, до його стражденної долі. Праця педагогічна, літературна і громадська сплелися в ньому в одне ціле — служіння народу.

Але ось дивина: у радянський час серед багатьох інших просвітителів краю ім'я це майже не згадувалося. Так минали десятиліття. Твори Івана Бажанського не друкували. Діяло підкилимне табу на “буржуазно-націоналіста”.

Дочка письменника — Ольга Іванівна Бажанська-Шевчукевич пояснювала це просто: “Батьків час ще не настав. Бо то тільки дурні можуть чіпляти йому ярлик “буржуазного”. Дивувалися з цього і його учні, зокрема Герой Соціалістичної Праці, голо-

цю високу шану воздала Івану Бажанському і нинішня обласна науково-практична конференція “Пам'ятаймо наших славетних”, організована з нагоди 150-річчя від дня народження просвітителя і письменника. Організатори цього великого дійства — правління Чернівецького обласного об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка, Департамент освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації спільно із Заставнівською райдержадміністрацією та районне об'єднання “Просвіти”.

Відкриваючи це поважне зібрання, голова обласної “Просвіти” Остап Савчук зазначив:

— Національний дух Івана Миколайовича Бажанського сьогодні з нами. Він дорогий для нас прикладом високої любові до рідного слова, до рідної землі, до свого народу. Це він у правді й со-

тодиста обласного інституту післядипломної освіти Тамари Мінченко; директора ВПУ № 24 Володимира Гула; заступника директора Вашківської гімназії Ірини Антипчук; викладача суспільних дисциплін ВПУ-24 Івана Козака; заслуженого артиста України Івана Дерди та ін.

Учні училища читали вірші І. Бажанського, інсценізували виставу за оповіданням “Жебрачка”. Вихованці Заставнівської художньої школи представили свої ілюстрації до його творів. Зачарували присутніх виступи ансамблю бандуристів Заставнівської музичної школи, танцювального ансамблю “Струмочок” кадубо-вещьких школярів.

Приємно, що на святкування ювілею “Пам'ятаймо наших славетних” приїхало чимало гостей.

— Враження від дійства мене переповнюють, — сказала вчителька української мови і літератури НВК “Вашківська гімназія” Лілія Гуйванюк. — Колись в університеті я писала курсову роботу про Івана Бажанського. Минули роки... Як багато змінилося на краще в посмертній долі цього великого просвітителя! Тому я приїхала сюди, аби ще раз почути про нього у всій глибині його життя, познайомитися з тими, кому небайдуже минуле нашого краю.

А ще на конференції з приємністю говорилось (і не раз!): як це добре, що світ таки побачив щоденник-хроніку “Війна” Бажанського, який містить неопубліковані раніше 440 щоденникових записів, у яких через сприйняття освіченої людини подається перебіг подій Першої світової війни і не тільки на Буковині, а й на європейських фронтах за значний період часу. Вітху ця справді велика, бо був час, що ці записи, зведені в один зшиток, зникли без сліду.

Ім'я того відшуку — шасливий випадок, і якби не він, ми ніколи не довідалися би про те, що втратили. А втратили більше, ніж думаємо.

Ось чому мені хочеться, щоб у цю науково-практичну конференцію вплелася і думка упорядника книги-хроніки “Війна”, доктора філологічних наук, професора Олександра Огюя: “На противагу щоденнику взводу (“Вогонь” Анрі Барбюса), що був гімном про страждання французького солдата-піхотинця з лейтмотивом *on ne peut pas se Figurer* “це неможливо уявити”, бравуючий фронтівий хроніці в “Записках кавалериста” поета-добровольця М. Гумільова, буковинським записам воюючих сторін: лейтенанта австрійської артилерійської розвідки, філософа Л. Вітгенштейна та російського артилериста-добровольця, майбутнього письменника

В. Катаєва, “спогадам стороннього” публіциста С. Цвайга про відвідини фронтової Галичини, лише в сільського вчителя Івана Бажанського можна побачити гіркоту тих, хто пережив війну, і цю гіркоту не порівняти з жахом Пер Гюнта у божевільні”.

XXI століття повернулося обличчям до правдолюба Івана Бажанського, в естві якого осідав дух часу, що став дзеркалом української історії; як добре, що ми витерли гірку сльозу забудькуватості на обличчі посмертя того, хто любив і вірив у нас.

Зрадою не спокушений

стягнуться на той гріш і віддадуть його вчитися до гімназії... І хто знає, як би сталося, коли б мама одного разу не сказала дедю: “Давай, Микольцю, продамо той клаптик поля, та най наш Іванко йде до науки. Сам видиш, розум має добрий та світлий. Щось з нього буде, бігме буде... Дивися, як він того хоче...”

І нині я думаю над цією селянською мудрістю буковинської жінки, над її надією, коли перечитую рядки зі “Щоденника” Івана Бажанського. Що їй довелося вистраждати, пережити! Де силонькі брала, аби не втопитися у відчай? Тому переконаний: не до кінця розгадана українська душа. Бо то ж треба так:

“...Не раз мама просить, з плачем просить цих людей (йдеться про дві заможні сім'ї з родинних Дорошівців, що на Заставнівщині, сини яких теж навчалися в гімназії — прим. авт.), аби взяли і передали мені міх з харчем до Чернівців, бо знають, що я вже не маю що їсти. Та ні, не хотять, ще й кепкують з мами: “Хочеш мати з сина пана, то носи ж, як гуцульська кобила”. Мама беруть і несуть тяжкий міх цілих 5 миль до Чернівців і приходять з кривавими плечима від міха до мене. Як на дорозі сядуть мама де спочити, то, встаючи, не в силі тяжкий міх самі собі завдати, а чекають, аж поки хто надійде дорогою. А як нема нікого, то беруть передній кінець міха в зуби, а руками підпираються, доки не стануть... Тяжко несли...”

Іван Бажанський — не тільки правдивий учитель, а й правдивий поет і прозаїк. Усе його письмо вибудоване на широті, любові, великій вірі в будуччину. Прочитайте його вірші — “Добрий школяр”, “Рідна мати”, “Не знають...”, “Милі діти”, “Надія”, “В окопах”, “Кривава весна”, поеми “Пропасть”, “Розлука”, “За морем”, чи прочитайте його прозові твори — оповідання “Жебрачка”, “Рідна дитина”, “Три дукати”, “Мертвещька Єлена”, “Як Іван Дикий шукав правди” та ін. — все, що в його творчому набутку, то насамперед соціальні картини народного страждання. Їх реалізм досягає великої сили.

Отож, коли пізнаєш духовний світ Івана Бажанського як людини, педагога, письменника, то

ва колгоспу Василь Гнеп, бригади городньої бригади Агафія Ткачук, які читали напам'ять десятки віршів свого вчителя. А бесідлива вікнянка (Іван Бажанський був директором Вікнянської сільської школи — прим. авт.) ще й із гордістю зауважила: “Чи була би я сьогодні тим, що є, якби не наш учитель Бажанський? Він же навчав нас письма, навчив без помилок рахувати. Це був наш учитель, наш тато...”

Говорили щиро. Адже твори його правдиві, глибокосоціальні. У них болюча селянська правда.

Згадуючи батька, його донька Ольга Іванівна зауважила, що коли він помирав, то звівся на лікоть, глибоко зазирнув у вікно і зболено, але в надії сказав: “Маю, Олечко, віру, що Правда до нас ще прийде. Бог бачить, що я її чекав...” І що ж?.. Вона його, як потвердило життя, не оминула. Нині, у своє 150-річчя Іван Бажанський повернувся до нас (це сталося у роки Незалеж-

вісті виховував синів і дочок любові йому України.

Олена Пономаренко, начальник відділу департаменту освіти і науки, молоді та спорту Чернівецької ОДА зауважила і таку деталь:

— Подивіться на цю велику глядацьку аудиторію. Немає жодного байдужого обличчя. І це свідчить про те, що поважний ювілей Івана Бажанського став для буковинців справжнім святом, яке єднає всіх нас у повазі до славетних людей, у гордості за Україну. Як приємно, що вище професійне училище № 24, де ми зараз перебуваємо, розташоване на вулиці Івана Бажанського, 58.

Чим вразила присутніх ця науково-практична конференція? Найперше — ширістю розмови про патріота, мудрого просвітителя, який усе життя віддав служінню людям. Цікавими були всі виступи. Зокрема завідувача кафедри української літератури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,

ності) виданими книгами, літературним музеєм у приміщенні колишньої Вашківської дівочої школи, де був директором, у назві вулиць, обласною літературною премією та районною педагогічною, що носять його ім'я. А ще Вікнянську школу, якій він віддав понад 20 років педагогічної праці, нині увічнею меморіальна дошка з його портретом. А цього року в родинному селі Івана Бажанського — Дорошівцях, що на Заставнівщині, відкрили пам'ятник українському Просвітителю.

доктора філологічних наук, професора Володимира Антофійчука; доктора педагогічних наук, професора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії Івана Руснака; доцента кафедри української літератури ЧНУ ім. Ю. Федьковича Василя Костика; кандидата філологічних наук цієї ж кафедри Олега Горбатюка; письменника, почесного голови ЧОО “Просвіти” Віктора Косяченка; заввідділу краєзнавства Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Івасюка Лесі Шарабуряк; ме-

Любов і творчість без міфів

Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

Мистецький цикл творів Богдана Гориня сьогодні вивершує перша книга про видатну майстриню в царині станкової та книжкової графіки, автора високо оцінених критикою ілюстрацій “Кобзаря” Т. Шевченка, творів Лесі Українки, Івана Франка та інших письменників — львівську художницю Софію Караффу-Корбут, яка творила в другій половині ХХ сторіччя. 57 ілюстрованих нею книжок вийшли загальним накладом понад шість мільйонів, а окремі книжки з її ілюстраціями перевидаються нині. Правда, наклади тих перевидавань мізерні й не можуть суттєво впливати на формування естетики широкого загалу, зокрема, дітей та юнацтва.

Нині автор працює над другою книгою про життєвий і творчий шлях С. Караффи-Корбут, яку має намір представити читачам до 90-річчя від дня народження художниці — 23 серпня 2014 року.

З мистецького циклу Б. Гориня чекають на завершення праця про всесвітньо відомого художника, автора розписів у римській церкві святої Софії — Святослава Гординського, упорядкування книги розвідок про митців, рецензії на виставки їхніх творів, які заведуть чи вмістяться в одному томі.

Проте не тільки мистецтво у центрі уваги письменника-документаліста. Він наголошує, що ми мусимо залишити на письмі свідчення часу, в якому повставала до державного життя України, бо табачники чи йому подібні “спеціалісти” висвітлять ці питання у спотвореному вигляді.

Богдан Горинь належить до тих майстрів слова, які вкладають у нього душу. Тож не дивно, що його творчість отримала високі оцінки багатьох літературних авторитетів, включаючи Дмитра Павличка та Валерія Шевчука. Перший з них, прочитавши ще у журнальному варіанті документальний роман про Віктора Цимбала, написав авторові: “Для мене — це історія українського Духу ХХ ст”. І порадив: “Маючи такий хист до письма, Ти повинен спробувати написати філософський роман про душу, яка переходить з одного тіла в інше і бачить, що для неї нічого нового нема, що кожна людина однаково страждає і однаково радіє”.

Не знаю, чи пам’ятав про цю настанову свого колеги письменник-документаліст, працюючи над наступними книгами, проте на презентації роману-колажу “Любов і творчість Софії Караффи-Корбут”, що відбулася 25 червня у Львові в актовому залі Львівського палацу мистецтв, провідною була думка, що ця книга є розповіддю не лише про людину, про її творчість, а й про її душу, яка на хвилі високого емоційного піднесення створює в уяві й реалізує в матеріалі шедеври. “Своїми радостями й стражданнями художниця засвідчила, — сказано у слові від автора, — якою незбагненно великою силою є Любов, як здатна вона змінити людину, пробудити в ній велетенську життєву енергію й творчу потугу. Очевидно, що у житті все взаємопов’язане і взаємозалежне. Щоб народилися мистецькі шедеври, треба було пережити не тільки радісні, а й гіркі дні, муки розчарувань, невимовно тяжкі роки самотності”.

У львівському видавництві “Апріорі” вийшла друком книга українського письменника-документаліста Богдана Гориня “Любов і творчість Софії Караффи-Корбут. Книга перша”. Автор відомий ґрунтовним тритомником “Не тільки про себе”, у якому з художнім стилем розповіді органічно переплетені документи, що дають унікальний образ часу від юності автора до історичних виборів парламенту 1990 року — прийняття Акту про державну незалежність України. Перу Богдана Гориня належать кілька неординарних книжок про українських митців: “Опанас Заливаха. Вибір шляху” (1995 р.) — розповідь про життя й творчість унікального митця-дисидента родом із Харківщини, який не захотів бути радянським соцреалістом; “У пошуках берега” — про Івана Северу, скульптора з дивовижною долею (1996 р.); “Туга Віктора Цимбала” (2005 р.) — про всесвітньо відомого художника родом зі Ступичного Шевченківського краю, який, будучи змушений покинути рідну землю, підкорив вершини мистецького Буенос-Айреса та Нью-Йорка; “Олександр Архипенко” — про всесвітньо відомого скульптора родом з України.

У першій книзі (576 сторінок формату В5) вміщено 510 одиниць ілюстративного матеріалу, серед якого репродукції праць мисткині, унікальні фотографії, листи та інші документи часу

Уміле висвітлення радісних днів і мук розчарування надало книзі притягальної сили, змушує читати її на одному подиху. Директор львівського видавництва “Каменярь” Дмитро Сапіга, зусиллями якого нещодавно перевидали “Кобзар”, ілюстрований майстринею з післямовою Богдана Гориня “Графічна шевченкіана Софії Караффи-Корбут”, переконаний, що презентована книга стане подією в українському видавничо-мистецькому житті. Не тільки завдяки змісту, що тримає читача у напрузі, а й тому, що започатковує нову жанрову особливість — є твором на межі белетристики та науковості. Хто читатиме книгу, входить у життя тодішнього Львова, яке відображено і в цитованих рядках художниці, і в авторському тексті. Д. Сапіга побачив мисткиню такою, якою її знав — з її принципівістю, людяністю та великою тугою за материнством. І все це органічно поєднувалося з усвідомленням високого призначення, яке дарував їй Бог. По-особливому мисткиня ставилася до рисунків для дітей. Учасники презентації згадували фразу художниці: “Треба малювати з винятковою відповідальністю, бо це книжка для дітей”.

Відомий мистецтвознавець Роман Яців твердить, що в книжках Богдана Гориня про митців є індивідуальний ключ до кожної творчої персоналії, це робить книги неповторними. За твердженням науковця, книжки автора, зокрема про Івана Северу та про Віктора Цимбала нині активно читають студенти, ас-

піранти, дослідники. Він вважає, що про документальний роман-колаж “Любов і творчість Софії Караффи-Корбут” говоритимуть і наступні покоління митців та дослідників. Героїня книги — С. Караффа-Корбут, попри зумовлені тодішнім часом обмеження, вирішенням творчих завдань, формальними ідеями випереджала свій час. За оцінкою дослідника, Со-

фія Караффа-Корбут була однією з найбільш інтелектуальних мисткинь другої половини ХХ ст. Друзі-шістдесятники не випадково назвали її каріатидою, на якій трималася графіка другої половини ХХ сторіччя.

Богдан Горинь розповів, що ще під час праці над тритомником “Не тільки про себе”, впорядковуючи власний архів, зрозумів, що має достатньо матеріалу для книжки про мисткиню Софію Караффу-Корбут. А коли ознайомився з архівним матеріалом, який дбайливо зберігав упродовж років розпорядник її спадщини Василь Валько, то побачив, що неможливо вмістити цей огромний матеріал в одній книзі.

На етапі підготовки видання до друку в приятелів Б. Гориня виникали запитання щодо назви

книжки. Автор пояснив, що сутність життя мисткині — любов і творчість. Мисткиня до багатьох близьких і навіть далеких знайомих зверталася: “мій брате”, “моя сестричко”. Характерно, що всі герої її праць зігріті вогнем любові. Найбільше уваги присвячено незрівнянно прекрасним дитячим образам. З любов’ю зображувала героїчні натури, зокрема запорожців, не остерігаючись звинувачень у націоналізмі. Наперекір заборонам зверталася до героїчного минулого України. Любов перемагала витворений тоталітарною системою страх.

Автор книжки про Софію Караффу-Корбут впевнений, що її зірка, запалена талантом і виплекана працею, вічно світитиме на небосхилі української культури. Водночас акцентує, що наш обов’язок — шанувати і підтримувати таланти нації. І не тільки тоді, коли вони стають здобутком історії, а й за життя, коли сповнені творчої енергії. Шануючи їх, шануємо себе як представників нації. Таланти утверджують Україну у віках. Український дух упереч зусиллям окупантів виживає за рахунок високої культури.

Історик Юрій Зайцев побачив у книжці несподіваний (у кожному разі для мене) нюанс: вона примушує задуматися над питанням, що нині треба зробити, аби визволити Україну з полону криміналу і бездуховності.

Для мене особисто книжка “Любов і творчість Софії Караффи-Корбут” дуже дорога. І не лише тому, що мені випала честь ро-

бити її дизайн та макет, повертаючи до історико-мистецького життя унікальні документи, рисунки і фотографії. У дитинстві батькова сестра Ксеня забезпечувала нас українськими книжками. Серед них були й книжки з ілюстраціями Віктора Цимбала та ілюстровані Софією Караффою-Корбут нові видання казок Івана Франка. Пам’ятаю, що від рисунків у “Фарбованому листі” я не міг відірвати очей. І це змусило мене навчитися читати. Згадав я цей епізод, працюючи над реставрацією рисунків до Франкових казок.

Не дивно, що ті з моїх знайомих, котрі на етапі підготовки до друку книжки Богдана Гориня бачили рисунки Караффи-Корбут, казали про незабутні враження від

Софія Караффа-Корбут. 1964 р.

тих рисунків і розповідали про їхній вплив на формування в дитячих серцях української свідомості. Проте є й інша реальність. Ті, хто виховувався у російськомовному середовищі, російській культурній стихії, нині зі здивуванням запитують: а хто така Караффа-Корбут?

У тому запитанні віддзеркалюється час. І нинішній, і минулий. Київський аналітик Юрій Дорошенко у рецензії нової книжки Богдана Гориня написав, що талантом героїні документального роману пишалася б будь-яка європейська нація, а в Україні про її творчість знають одиниці. І не нація в тому винувата, а ті чужі до України легіони зайд і перевертнів, що ще з радянських часів тримають владу і контроль над інформацією, видаючи потворність за еталон естетики, у якій не вписувалася творчість С. Караффи-Корбут.

Тож і не дивно, що у творчій долі унікальної художниці були періоди довгого замовчання. Одні боялися сили її таланту, інші, кажучи сучасною мовою, вважали її непрагматичною та ігнорували. А влада вбачала в її творчості “небезпечні тенденції”. Особливо довгим був період замовчання після появи знаменитого Шевченківського циклу. Попри всі удари долі художниця непохитно дотримувалася засади, яку оприлюднила на 70-річному ювілеї: “Я цінності оті марні давно переоцінила — і знаю: головне в житті тільки праця, віра, честь та добра пам’ять по тобі, що теж живе недовго...”.

Перша книжка документального роману закінчується моментом, коли після тріумфального успіху першої персональної виставки художниця відсвяткувала своє сорокаріччя. Вже тоді в її свідомості сформувалося кредо: “Головне в житті — тільки праця, віра, честь”. Завдяки документальному романові Богдана Гориня “Любов і творчість Софії Караффи-Корбут” не лише ті фундаментальні вартості, а й пам’ять про художницю, про її вклад в українське мистецтво, збережеться в пошанівку. Автор дотримується думки, що видатні художники стали славетними не лише завдяки своїй творчості, а й завдяки тому, як письменники зуміли описати їхній життєвий і творчий шлях. Тож завдання майстрів пера підняти українську культуру до вершин ґрунтового художньо-аналітичного представлення у слові. Так, твердить Богдан Горинь, роблять усі нації, які себе шанують. І ставити риторичне запитання: а що ми знаємо про великих українських майстрів?

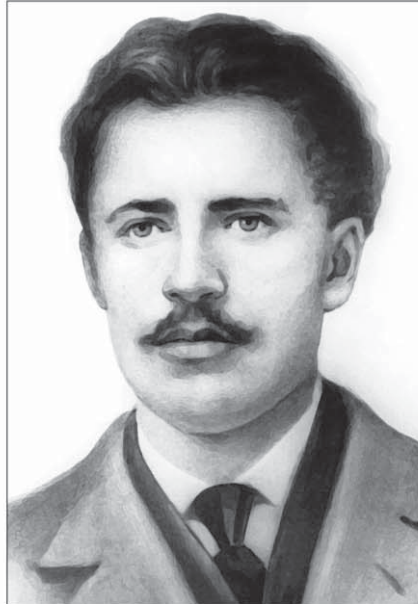
Проект вітража “Тарас Шевченко”. 1962 р.

Миро́слава ЗАЙКО,
літературно-музична лектриса,
членкиня НВМС,
м. Заліщики

«Станьмо до праці плече до плеча!» До 130-річчя композитора Якова Якименка-Степового

У 1905–1907 роках романси вокального циклу “Барвінки” на тексти Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеса заповнили музичну атмосферу, захопили українську громадськість. Їх виконували солісти (фахівці, аматори), вокальні ансамблі України і Росії. Найпопулярнішим був романс на слова М. Чернявського “Степ”, від якого композитор Яків Якименко отримав свій творчий псевдонім. З його серця вилитався музика, пройнята національно українською революційною стихією: “Та нехай же над безкраїм степом аж до моря берегів... Грім жаданий загримить!”

Яків Степовий побачив світ 1883 року в Харкові у родині церковного хориста (потім дяка, згодом регента церковного хору) Степана Якименка. Мама-росіянка кохалася в українських народних піснях, які щиро і мило співала дітям.

Був ще старший брат Федір Якименко, дуже здібний співак і композитор, який під час революції емігрував з України. Обидва брати співали в петербурзькій капелі хорového співу, вивчали теорію музики, грали на різних інструментах. Композитори А. Глазун, М. Римський-Корсаков, А. Лядов допомогли бідному, але працьовитому юнакові вступити до консерваторії, виклопотали йому тимчасову державну допомогу, були його вчителями. У класі композиції М. А. Римського-Корсакова Яків плідно працював над своїми фортепіанними п'єсами та романсами циклу “Барвінки” із фортепіанним акомпанементом. Цикл розпочинався збентеженим поривчастим романсом на слова Лесі Українки “Досить невіляная думка мовчала”.

1914 року він отримав диплом про закінчення Петербурзької консерваторії.

1914 року, уже знаним композитором, піаністом-аккомпаніатором був примусово мобілізований у російську армію, яка воювала офіційно проти Австрії, а фактично проти Української Га-

лицької Армії — УГА, яку Австрія посилала на передові фронти, а власні австрійські війська тримала в своєму тилу. Так на території України воювали дві чужоземні держави силами поневоленого українського народу. Це все розумів молодий композитор Яків Степовий, який працював санітаром на Поділлі. 1917 року Київська консерваторія виклопотала йому звільнення від військової служби, згодом викладав у ній музично-теоретичні предмети. Написав підручник “Елементарна теорія музики”. Керує музичною частиною Державного музично-драматичного театру, організовує вокальну студію при ньому; організовує Державний струнний квартет УРСР; засновує Державний вокальний квартет УРСР; організовує музичні лекції, тема-

тичні концерти, збирає для них учасників, сам виголошує коментарі у поєднанні з мистецькою декламацією; об'їздив із концертними лекціями усю Центральну Україну. Зібрав, упорядкував і видав “Збірник революційних пісень” з нотами. Водночас опрацьовує і гармонізує народні пісні, оркеструє оперу М. Лисенка “Ноктюрн”, працює над оперою “Невольник” за Т. Шевченком, на жаль, не закінчив — згорів у творчій організаторській праці, маючи 38 років! Ще встиг побувати на похороні вбитого ленинським чекістом М. Леонтовича як член похоронної комісії (1921 року). Сповідував власне життєве гасло: “Станьмо до праці плече до плеча!” Шкодував часу на особисті справи.

Ще в регентських класах С.-Петербурзької капели (1898–1902) молодий Яків любив імпровізувати — фантазувати на роялі. Його музичні мініатюри витончені за звучанням: меланхолійна “Елегія”, прашіозні “Вальс”, “Менует”. А ось фортепіанний “Прелюд пам'яті Тараса Шевченка” насичений громадянським пафосом, соціальним драматизмом. За багатством змісту, за канонічним викладом Основної теми, поліфонічним акордовим викладом Побічної теми, за складними поліфонічними дедимовими секвенціями, за героїчною модуляцією Основної теми в Домі-

нанті у великій октаві, за величним звучанням репризи твір є унікальним шедевром світової фортепіанної літератури. 1914 року в Україні піднялася величезна хвиля національного духу, і царський уряд заборонив відзначати 100-річний ювілей Шевченка. Яків Степовий, викінчивши до цього часу свій “Прелюд”, виконав його сам. У Москві! Царська заборона Шевченка туди не дійшла, і українська громада організувала у Москві святкування 100-річного ювілею Кобзаря!

Героїчна кобзарська дума для фортепіано “Данило Нечай” створена композитором на основі історичного факту. Данило Нечай — полковник, герой всенародної боротьби 1648–1649 рр. за визволення українського Поділля від польських окупантів під проводом гетьмана Б. Хмельницького. Кобзарі співали про славного героя: “Гей, щоб слава Нечаева пішла на всенуку України!” Дума про Нечая побутувала в народі століттями. У шевченківських фольклорних записках є згадка-куплет про Нечая. Перебуваючи на фронтах Першої світової війни, на Поділлі Степовий почує у якомусь селі від старого селянина що думу і переказав на фортепіано, яка без слів, самим лише величним мужнім звучанням, передає національну героїку.

Уся творчість Я. Степового — композиторська, організаторська — просякнута духом історії українського народу. Вона високопрофесійна і глибоконаціональна.

Богдан СЮТА

До розряду таких належить праця Володимира Корнійчука “Маєстро Анатолій Авдієвський: Портрет хору з мозаїки”, що побачила світ у видавництві “Кришня” на початку 2013 року — саме до славного 80-річчя видатного диригента сучасності. Автор скромно визначив жанр книжки як “художньо-документальна повість”. Я б назвав її точніше: “роман життя”. Життя у хорі, для хору, для мистецтва, для України... Життя і невтомної плідної щоденної праці.

Книжка надзвичайно цікава і за змістом, і за формою. Головні герої — маєстро Анатолій Авдієвський і очолюваний ним колектив постають зі сторінок цього “роману життя” у всій своїй красі, унікальності, досконалості й неповторності.

Композиція книги складна: це своєрідна симфонія у словах, світлинах, документах і свідченнях. Лаконічна, поетична і по-театральному образна PRELUDIA вводить читача у світ мозаїчних переливів великого і самодостатнього у своїй різнобарвній всеохопності “Портрета хору з мозаїки”. Оцей “портрет” — головна й самодостатня балада про хор і його керівника. Написана із залученням музичних алюзій (“мозаїки” звучать по-музичному: “Головна партія”, “Cantus firmus”, “Bel canto, Andante cantabile, Adagio з численними Crescendo, модуляціями і кульмінаціями), по-романтичному щиро і на диво життєво. Усі “мозаїки” — водночас своєрідні портрети тих музикантів чи діячів культури, чий життєвий долі перетиналися з творчими стежинами фундаторів і керівників Національного хору ім. Г. Верьовки, в чиєму житті за-

Книжка про великого майстра

Поява вартісної книжки — велика подія для шанувальників рідної культури. Коли ж таке видання присвячено непересічному явищу в нашому мистецтві, воно відразу стає бестселером і... бібліографічною рідкістю. Тому бажання мати примірник у власній бібліотечці чи просто прочитати залишається для багатьох нездійсненою мрією...

соротника Майї Пантелеймонівни.

Підійшовши до завершення останньої — двадцять другої — мозаїки, відчувається якийсь дискомфорт: невже це чудове читання закінчилося?.. Але ж ні: після цього вступає перша частина могутньої п'ятичастинної “хорової” симфонії, впорядкованої Володимиром Корнійчуком.

Перші три частини сформовані із дбайливо зібраних і впорядкованих статей про хор та його керівників, а також чудової добірки документальних і приватних світлин. Тут містяться матеріали розмаїтих жанрів: і статті-відгуки на концерти, і монографічні нариси, і інтерв'ю, і роздуми, і рецензії на гастрольні поїздки та виступи, і ювілейні писання. Усі вони надзвичайно актуальні, точні, повні, часто — повчальні. Хоча багато з їхніх авторів уже відійшли у кращий світ — О. Шреер-Ткаченко, М. Кречко, М. Головащенко, М. Гордійчук, Ю. Станішевський, В. Климків... Читаєш — і постають перед тобою знайомі обличчя, домівки знаних людей, концертні зали, міста і села. А в центрі завжди — Анатолій Авдієвський і його хор.

Окрема, четверта частина

присвячена висвітленню основних віх біографії видатного диригента, що пройшов шлях від учня Одеського музичного училища до директора Інституту мистецтв Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, від скромного учителя музики в одеській школі до голови Національної всеукраїнської музичної спілки, від керівника аматорського хору в Одесі до генерального директора, художнього керівника і головного диригента Національного заслуженого академічного українського народного хору ім. Г. Г. Верьовки. Тут знаходимо відомості про доробок Авдієвського-композитора й аранжувальника, про його диригентсько-постановочну діяльність, про творчо-організаторську працю майстра на фестивалі теренах та в гастрольних подорожах. Подано також перелік державних нагород, учених та почесних мистецьких звань, основних друкованих праць Анатолія Тимофійовича.

П'ята частина містить науково опрацьовану дискографію Національного заслуженого академічного українського народного хору ім. Г. Г. Верьовки за останні півстоліття. Заслуга появи цих матеріалів належить відомим українським дослідникам-філофоністам та знавцям вітчизняної дискографії Михайлові Зьолі і його доньці Мар'яні. У нинішню

“супертехнологічну” епоху жодне дослідження, присвячене виконавцеві-солісту, ансамблісту чи виконавському колективу не сприймається завершеним без такого важливого розділу.

POSTLUDIA, що завершує виклад, сформована з п'яти влучних висловів про Анатолія Авдієвського видатних представників української музичної культури. Зокрема хормейстер і хоровий диригент сучасності Михайло Кречко сказав: “Дякуємо Вам, Анатолію, що на крутозламах історії України, на крутосхилах творчості Ви не тільки зберегли наш хор, але силою Вашого таланту підняли його на вищий щабель професіоналізму, на вершину світової слави”. Повніше і змістовніше годі сказати.

Завершує фундаментальну книжку Подяка автору усім, чия праця увійшла складником до цієї культурологічної праці.

Щоб написати *таку* книжку, треба не просто знати хор і його очільника, потрібно їх любити. Любити музику, мистецтво, український хоровий спів і неповторного диригента. Усі ці якості у Володимира Корнійчука є, і є в достатку. Адже не в останню чергу саме завдяки йому як головному редактору вистояла і пройшла крізь усі бурі й незгоди “Українська музична газета” — чи не найдавніше і найавторитетніше вітчизняне періодичне музичне видання. Він, як журналіст, завжди “на вістрі” останніх подій у світі музики й мистецтва. З-під його пера щораз частіше з'являються нові праці про мистецтво й духовність. А ця, остання на сьогодні, свідчить, що перед нами не просто ентузіаст, а й майстер своєї справи. Тож чекатимемо наступних книжок пера Володимира Корнійчука.

Полтавка Віра Холодна — королева німого кіно

УРЕ (Українська радянська енциклопедія) беззастережно називала її “російською кіноактрисою”, хоча народилася вона у Полтаві, була україною за походженням (дівоче прізвище Левченко), знімалася на Одеській кіностудії.

І досі постать Віри Холодної оповита флером таємничості й загадковості — чи то “прекрасної омани”, чи то непристойних вигадок та інсинуацій. У недавні ще часи “катрупства і потали” її вважали “класово чужою”, “втіленням буржуазно-міщанської естетики і моралі, що потурає низьким смакам”.

Ким і якою була Віра Холодна в житті й мистецтві?

Відкиньмо одвійки та шумовиння, скористаймося фактичним, хоч і небагатим, матеріалом.

Володимир БУРБАН

Сто двадцять літ тому, 9 серпня 1893 року, в родині вчителя словесності полтавської гімназії Василя Андрійовича Левченка і його дружини Катерини Сергіївни Слепшової, вихованки інституту шляхетних панянок, народилася дочка Віра. Батьки були звичайної зовнішності, а от донечка — справжнє янголятко. Змалку вирізнялася “фантастичним” апетитом, за що мати називала її “полтавською галушкою”.

Уже в дитинстві вражала “дорослістю” мислення, широтою зацікавлень, начитаністю. Співала, акомпануючи собі на фортепіано. Блискуче декламувала вірші, “лицедіяла” у гімназійних самодільних спектаклях, навіть зіграла (дитиною!) складну і характерну роль Лариси у відомій драмі О. Островського “Безприданниця”.

Після переїзду до Москви, до овдовілої і добробутної бабусі, Віра якийсь час навчалася у балетній школі Большого театру, відвідувала гурток молодих артистів Московського художнього театру. 17-річною, на випускному балу, познайомилася з молодим і перспективним юристом Володимиром Холодним, за якого незабаром вийшла заміж. Це було її перше і єдине кохання.

Володимирів батько був родом із Переяслава, нині Хмельницького. А брат Микола став уесесвітньою бабусі, Віра якийсь час навчалася у балетній школі Большого театру, відвідувала гурток молодих артистів Московського художнього театру. 17-річною, на випускному балу, познайомилася з молодим і перспективним юристом Володимиром Холодним, за якого незабаром вийшла заміж. Це було її перше і єдине кохання.

Сам Володимир відзначався глибоким знанням юриспруденції, був талановитим адвокатом, блискучим оратором, відважним спортсменом-автогонщиком. Він став засновником і редактором першої в Росії щоденної газети “Авто”.

У молодого подружжя народилася дочка Женя, пологи були складними, і Віра вже не могла народжувати дітей. Вирішили удочерити племінницю Володимира Нонну.

Друзі і всі, хто знав Віру Холодну, бачили її актрисою театру. А вона поринула в кіно — після того як восени 1914 р. знялася в епізодичній ролі у стрічці “Анна Кареніна”. Дебют не був помічений, аж поки кінорежисер Микола Бауер по-справжньому “відкрив” Віру Холодну в фільмі “Пісня торжествуючого кохання”. Успіх був неймовірний!

Сьогодні важко сказати, у скількох фільмах знялася Віра Холодна, називають цифри від 40 до 80. До нашого часу зберег-

лося лише п’ять: “Діти століття”, “Міражі”, “Життя за життя”, “Мовчи, смутку, мовчи”, “Останнє танго” (в уривках) і дві хроніки.

Серед кращих фільмів за участю зірки називають “Біля каміна” (за мотивами популярного романсу “Забудь про камін, в нім погасли вогні”), “Життя за життя” (уперше в Росії було запроваджено попередній запис на квитки). Актриса знялася у фільмі “Циганка Аза” за п’єсою М. Старицького.

Найпліднішою була співпраця Віри Холодної з режисером, сценаристом і актором Петром Чардиніним (справжнє прізвище Красавчиков), який зняв її у фільмах “Столична отрута”, “Тортури мовчання”, “Заради щастя” та ін. Він із особливою проникливістю збагнув душу і талант актриси, зачепив у ній струни особ-

ливого ліричного звучання. Маємо бути вдячні Петрові Івановичу і за те, що він 1926 р. поставив перший історико-біографічний фільм “Тарас Шевченко”, працюючи водночас над стрічкою для дітей “Маленький Тарас”, яка, на жаль, не збереглася.

У чому ж суть фантастичного, sensationного успіху неперевершеної кінодиви? Цього, здається, ще ніхто з кінознавців не пояснив. Адже знімалася вона у німих

фільмах, які були недосконалі і за технікою, і за банальними, салонними сюжетами, які сьогодні сприймаються як пародія, легковажні мелодрами, таке собі “індійське кіно”.

Кажуть, що тут найбільше важила зовнішність Віри Холодної. Поза сумнівом. Актриса справляла приголомшливе враження — темні кучері, величезні й сумні сірі очі, густі й довгі вії, чарівна усмішка, аристократичний профіль, загадкова жіночність — чи не головні риси української красуні? Але в тодішньому кіно не бракувало прекрасних облич — Юрєнєва, Пашенна, Гзовська, Коонен... Та ніхто з них не зміг зажити такої всезагальної глядацької любові, як Віра Холодна.

Очевидно, секрет полягав у тому, що “королева екрана” володіла потаємним даром проникнення в образ, гіпнолітичним талантом спілкування віч-на-віч з глядачем. Тим-то й помітив її знаменитий режисер К. Станіславський, запросивши зіграти роль Катерини у драмі О. Островського “Гроза”. Після тривалих вагань (і сліз!) Віра Василівна відмовилася від спокусливої пропозиції — на той час кіно вже повністю оволоділо її еством. Чи, може, передчувала, що не довго їй жити на цій землі...

Готуючись до зйомок, Віра Холодна продумувала найменші деталі, навіть творила власні вишукані моделі одягу та головних уборів, сама добирала прикраси та інші аксесуари. І стала законодавицею моди, її фотографії не сходили з обкладинок журналів, її знали в Європі та Америці, Туреччині та Японії. Переїхати до Голівуду категорично відмовилася — не хотіла лишати Батьківщину.

Але не тільки слава супроводжувала акторку. Не давали спокою брудні плітки та пересуди, зокрема щодо її особистого життя. Згодом ця брудота “перебазувалася” до художніх творів. Юрій Смолич, який не особливо дружив з історичною правдою, у романі “Світанок над морем” зробив із Віри Холодної таку собі Мата Харі, “секс-бомбу”, цинічну спокусницю, наложницю французького консула в Одесі. А в опереті “На світанку” за п’єсою Григорія Плоткіна вона виспіває блатні куплети і

втанцьовує танго з... бандитом Мишком Япончиком (який, до речі, явився на одеському горизонті вже після її смерті). Яка нищість, який пасквіль!

Віра Холодна була люблячою і вірною дружиною, турботливою матір’ю. Коли чоловік Володимир зазнав важкого поранення у Першій світовій війні, вона негайно, полишивши всі кіношні справи, виїхала до нього у варшавський шпиталь, буквально тиждень молилася біля його ліжка і таки витягла з того світу...

Чимало вигадок пов’язано з передчасною смертю Віри Холодної (убивство? отруєння? самогубство?). А насправді було так.

Актриса взяла участь у благодійному концерті на користь театральних художників Одеси. У холоднотій залі глядачі сиділи в шубах, актори виступали у легеньких сценічних строях. Застудившись, Віра захворіла на “іспанку”. Ця пошесть на той час викосила в Європі кілька мільйонів людей. Додалося й запалення легенів. За два тижні, хоч нею опікувалися кращі лікарі Одеси, Віра Холодна померла — о пів на восьму вечора 16 лютого 1919 р.

Ні до, ні після Одеса не знала такого похорону. За труною йшло ціле місто. Тіло Віри Холодної забальзамували, обрядили в сукню, у якій вона знімалася у стрічці “Біля каміна”, і поклали в домовину зі скляним віком, яка протягом трьох місяців стояла в каплиці на першому Християнському цвинтарі. Лише потім її поховали.

Володимир Холодний не багато пережив свою Королеву. Зазнавши важкого удару, він почав хворіти, заговорюватись, усе кликав Віру, розмовляв із нею, як із живою. І згас, немов свічка.

Фронттовий товариш Володимира, відомий шансон’є і світовий блукач, який проте, палко любив рідний Київ, Олександр Вертинський, присвятив Вірі, в яку, як і багато чоловіків, був закоханий, кілька пісень і, зокрема, такі зворушливі рядки:

*Ваши пальці пахнут ладаном,
А в ресницях спит печаль,
Ничего теперь не надо нам,
Никого теперь не жаль...
И когда весенней вестницей
Вы пойдете в синий край,
Сам Господь на белой лестнице
Поведет вас в светлый рай...*

Віра Холодна прожила неповних двадцять шість літ і лише три роки віддала кіно, але залишилася у ньому назавжди.

Тож пошануймо добре і світле ім’я, яке належить історії, зокрема й українській.

Михайло ДЕХТЯРЬОВ

Справжнім подарунком долі вважаю, що у шкільні роки сидів за однією партою з Мишкою Шемякіним, мав спільні з ним захоплення. Наші батьки були радянськими офіцерами, служили у середині 50-х років у НДР, а ми навчалися в школі-інтернаті міста Карл-Маркс-Штадт, нині Хемніц. Навчання, зізнаюся, не викликало у нас особливого ентузіазму, тому сідали ми на останню парту і бавились, розмальовуючи зошити сценами морських піратських битв, лицарських поєдинків тощо. Своїх дитячих малюнків я не зберіг, та збереглись вони у Мишки. Незрозуміло, як це йому вдалося за стільки перездів та негараздів, що випали на його долю: виключення з

ленінградської художньої школи нібито за “формалістичні викрутаси”, “лікування” в психлікарні начебто у зв'язку з шизофренією, а насправді за нонконформізм у творчості, неприйняття методу соцреалізму в мистецтві і організацію групи художників-авангардистів “Санкт-Петербург”, перебування в православних монастирях послушником, виїзд до Франції, потім — США, і знов до Франції. Михайло впевнений, що у ленінградській психлікарні кадебісти експериментально випробували на ньому наркотичні речовини, під впливом яких запах фарб викликав нудоту: таким “лікуванням” вони змушували його відмовитися від творчої діяльності. І справді, він почав відчувати жах, дивлячись на художні інструменти. Врешті,

Мій друг дитинства

Напевно, у кожного в житті є подарунок долі — незабутня зустріч із людиною, яка вразила, запам'яталася на все життя: своїм талантом, добром чи несподіванкою. Ця подія може довгий час зберігатися на денці пам'яті, але надходить час, коли розумієш усю важливість, неординарність цієї людини і спілкування з нею.

Сьогодні тижневик “Слово Просвіти” започатковує рубрику “Приватне знайомство” розповіддю киевознавця Михайла Дехтярьова про друга дитинства. Це — усесвітньо відомий художник, скульптор, мистецтвознавець, громадський діяч Михайло Шемякін.

Народився він 1943 року в Москві (батько — військовослужбовець, мати — акторка). Навчався у Ленінграді, працював у Парижі й США. Нині митець живе у Франції. Він лауреат Державної премії Росії, “Ордена лицаря мистецтв Франції”, член Європейської академії мистецтв і член Нью-Йоркської академії наук. Монументи М. Шемякіна прикрашають С.-Петербург, Париж, Нью-Йорк, Москву, Лондон, Венецію та інші міста світу.

Сподіваємося, що багато читачів захочуть розповісти нам свої цікаві історії, прикрасити розповіді унікальними фотографіями.

йому здалося, що світське життя для нього закінчилося. Опинившись на волі, він подався послушником до нещодавно відкритого Псково-Печерського монастиря. Там почав працювати над реставрацією старих ікон і писати нові, поступово повернувся до мистецтва. Тоді ж усвідомив: мистецтво — його справжнє поклоння.

Яких тільки неймовірних історій, а по суті — пліток, довелося наслухатися мені про друга дитинства від моїх київських колег, коли вони дізналися 1995 року, що я збираюся їхати в Америку до нього у гості! І це від людей, котрі і в очі Шемякіна не бачили. Зустрівшись з ним, переконався, що він став справді постаттю світового масштабу. В його садібі (місто Клаверак за 200 км на північ від Нью-Йорка) мене вразила величезна бібліотека й архів, його картини, гравюри і скульптури у двоярусній майстерні (по 400 м² на кожному ярусі), колекція цінностей: і стил Хемінгуей, і гітара В. Висоцького з траурною стрічкою на грифі та ін. Вразив і парк скульптур у садібі — його власних, подарованих та придбаних. Широта його інтелектуальних інтересів вражає. І тоді мені цілком реальним здалося втілення викладеного Шемякіним плану створення Міжнародного інституту вивчення художньої спадщини народів сві-

ту і проблем творчості, де були б зібрані, шифровані й збережені результати творчої діяльності людства за кілька тисячоліть.

У садібі Шемякіна я нарахував вісім собак різних порід. Фотографії далекої юності, інтер'єр напівпідвалу ленінградського художника-двірника свідчать, що Мишко вже тоді відчував жалість до бездомних тварин і багатьом у себе давав притулок. “Без звірів ми озвіріли б”, — сказав він через багато років у Парижі, в присутності Висоцького. Той відразу ж записав цю цитату для майбутніх своїх пісень.

Співчуття до чужого горя і болю спонукало Шемякіна організувати в США фонд з викупівлі наших військовополонених у моджахедів в Афганістані. Ризикуючи життям, він здійснив туди кілька поїздок. Завдяки цьому було врятовано близько 40 осіб. Пізніше йому вдалося створити фонд допомоги сім'ям загиблих в Афганістані воїнів та інвалідів цієї війни, вклавши у справу велику суму, одержану від продажу дев'яти платівок з піснями Висоцького, записаних Шемякіним, і виданого ним тритомника віршів знаменитого актора. На той час спадщина барда в Союзі набула великої популярності.

Про стосунки Шемякіна і Висоцького написано багато. Вони познайомились і стали близькими друзями ще у Парижі, куди співака інколи випускали із Сою-

зу до його закордонної дружини — акторки Марини Владі. Шемякін перший зробив для нащадків запис його пісенної спадщини професійно на американській апаратурі. Але з часом, вже після смерті Володимира Висоцького, з'явилося ще кілька претендентів на цю “першість”.

Шляхетність і широту вдачі свого друга я спостерігав у різних ситуаціях, здавалося б, найпрозаїчніших. Пригадую, під час наших зустрічей (котрі після Америки відбувались, як правило, під час його виставок у Санкт-Петербурзі, Москві та Києві), перебуваючи в оточенні шанувальників, він, вказуючи на мене, говорив: “Ось мій друг дитинства, малював краще від мене — разів удвадцять. Я йому заздрив, тягнувся за ним і став художником”. Напис подібного змісту він зробив для мене на одній із своїх подарованих гравюр.

Творчість Михайла Шемякіна надзвичайно яскрава в сучасному світовому мистецтві. Складно стверджувати, та й не треба, що все, створене його різцем чи пензлем, викликає захват у глядача. Але ніхто не скаже, що майстер не має свого творчого самобутнього обличчя. Певний шемякінський стиль відчутний передусім у його графічних та живописних творах. А в скульптурі він просто непередбачуваний, і ця його спадщина важко піддається

Пам'ятник першобудівничим Санкт-Петербурга. 1995 рік

Серед моджахедів у Афганістані. 1992 рік

Михайло Шемякін

термінологічним визначенням та узагальненням. Шемякіну, який добре вивчив прийоми та форми світової художньої практики, вдається, подібно до жерця, магічними діями добиватись їхнього синтезу і, мовби одухотворяючи їх, наділяти новим змістом. У результаті ми буваємо приголомшені, здавалось би, несподівано знайденим вражаючим образним вирішенням того чи того ідейно-тематичного завдання.

Щоб переконатися в сказаному, візьмімо, наприклад, три шемякінські скульптурні композиції, встановлені у Санкт-Петербурзі. Пам'ятник Петру I (1991 р.), як слушно зауважив академік Д. С. Ліхачов, вирішено “в інтимно-гротескному плані”: це колаж-асамбляж, котрий майже натуралістично розкриває образ фанатичного деспота. “К шемякинскому Петру будет боязно подойти, как было боязно подойти к Петру живому”, — слушно додає Ліхачов щодо цього твору.

Пам'ятник жертвам політичних репресій (1995 р.) вирішено у філософсько-символічному плані — у вигляді двох, встановлених один проти одного, сфінксів, обличчя яких поділено на дві частини: одна — це образ молодого прекрасної жінки, інша — жахливий образ смерті.

Пам'ятник першим будівничим Петербурга виконано досить умовно й схематично (у вигляді тріумфальної арки, однак не класичної за формою, а готичної, стрілчатих обрисів). При всьому цьому з додатковою знаковою насиченістю й образною конкретикою: перед аркою встановлено стіл з архітектурським приладдям, а на двох її фасадах — погрудні портрети відомих зодчих у бронзових медальйонах. Таким чином, складна тема, розкриття якої могло бути досить дорогим, вирішена лаконічно й виразно.

Справді талановиті люди, як правило, вельми багатогранні в своїх обдарованнях. На думку Шемякіна, це спадкове. Його батько походив із кабардинсько-

го князівського роду Карданових, сім'ю якого в роки громадянської війни майже повністю знищили більшовики. Сироту-батька в дитячому віці усиновив друг сім'ї — білогвардійський офіцер Шемякін, який теж незабаром загинув від рук більшовиків. Але прізвище цього чоловіка з гордістю носив батько Мишка. А тепер і сам Мишко (правда, останнім часом додаючи ще й прізвище Кардан — після того, як 1997 року він завітав до Кабардино-Балкарії і знайшов там багато родичів).

Мати Шемякіна з російського роду Предтеченських (там були офіцери і адмірали царського флоту). В довоєнні роки вона — актриса театру і кіно. А наприкінці життя, перебуваючи у Парижі, очолювала тамтешній російський ляльковий театр “Матрешка”.

Родинна історія дає зрозуміти витoki та особливості творчості Шемякіна, де багато не тільки трагічних мотивів, а й сцен карнавальних веселощів і лицедійства. Тож 2001 року мене не дуже здивувала та обставина, що в Маріїнському театрі Санкт-Петербурга за лібрето, написаним Шемякіним, з його масками і декораціями, був поставлений практично “модернізований” ним балет “Лускунчик”. Я побував на виставі і побачив, як захоплено її сприймала вишукана театральна публіка.

Нині Шемякін організує у Франції Міжнародний інститут вивчення художньої спадщини народів світу і проблем творчості. У Санкт-Петербурзі, де Шемякін отримав звання “Почесного громадянина” міста, вже працює філіал інституту. Мені здається було б доречним організувати філіал шемякинського інституту і в столиці України. Мабуть, таким чином ми б позбулися багатьох дурниць і безглуздостей, які спостерігаємо у бурхливому житті сучасного мистецтва.

М. Дехтярьов і М. Шемякін. Санкт-Петербург, 1991 рік

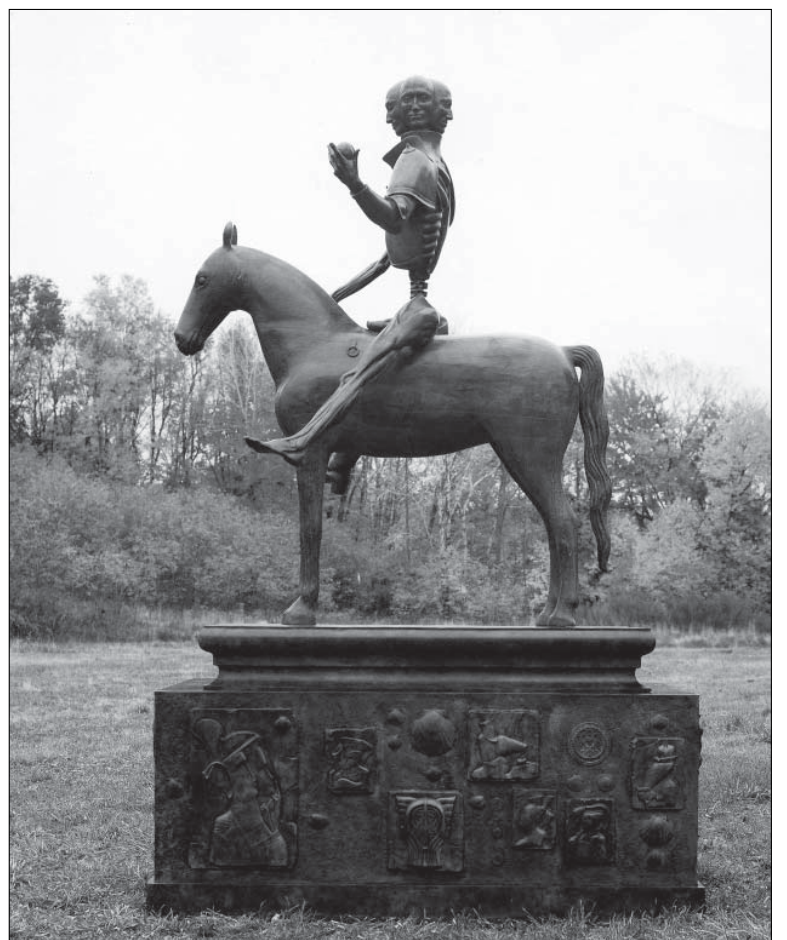
Із серії ілюстрацій до творів В. Висоцького. 1983 рік

В. Висоцький і М. Шемякін у майстерні М. Шемякіна. Париж, середина 1970-х років

Шемякін серед дисидентів-вигнанців із СРСР: Галич, Некрасов, Максимов. Париж, середина 1970-х років

Скульптурний автопортрет “Минуле, сучасне, майбутнє”. Клаверак (США), 1992 рік

“Щоб сприймати і розуміти Сковороду, необхідно самому хоч трохи піднятися до його інтелектуально-духовного рівня”.

Микола ЦИМБАЛЮК

Я приїхав уклонитися землі...

Його називають українським Сократом, Діогеном, Платоном. Але він попри всі порівняння залишається самим собою — Григорієм Сковородою. Бо будь-які порівняння життя і любомудрства нашого земляка з іншими тільки применшують, заступає самотньою, оригінальною й неповторною постать українського мудреця. У всі віки світ ловив його, але й понині не спіймав. Більше того, на “лови” його думок, його науки, його світобачення і сприйняття вийшли не одні філософи, богослови, письменники, а й митці — драматурги, режисери, музиканти, скульптори й художники. Тож мистецька виставка, присвячена нашому герою, що відкрилася днями в галереї Національної академії мистецтв України, стала логічним доповненням круглого столу “Григорій Сковорода і сучасний контекст”.

До знаменного ювілею — 300-ліття з дня народження українського філософа нібито ще далеко. Але громадськість, яка навчена примітивністю нашої влади, усвідомлює, що гідне вшанування національних світочів науки й мистецтва — справа здебільшого самих українців, їхніх громадських організацій і творчих спілок. Тому ще чотири роки тому з ініціативи Шевченківського і Сковородинівського лауреата В. Стадніченка, за підтримки Держтелерадіо, двох академічних інститутів — філософії та літератури, Українського фонду культури, відомих діячів науки, культури й мистецтва було створено громадський оргкомітет із підготовки і святкування цього ювілею на чолі з Борисом Олійником.

За минулі роки гід його опікою зроблено чимало. Борис Войцехівський, член правління оргкомітету Великого проекту “Григорій Сковорода-300” розповів учасникам про низку заходів, що відбулися за цей час: висаджені і названі його іменем “живі пам’ятники” — дубові гаї, парки, алеї на Полтавщині, Житомирщині, Черкащині. До цього неординарного увіковічення філософа активно залучають молодь. Для неї корисною і захопливою є участь у наукових конференціях, пленерах (не-

...яка народила філософа XXI століття. Так сказав про Григорія Сковороду, прибувши в Україну, сучасний культурний письменник Пауло Коельйо. Слова відомого бразильця — не перебільшення, не данина ввічливості чи вияв хорошого тону. Бо життя і думки українського філософа Григорія Савовича (він жив як учив, а учив як жив) через віки і простори притягують мислячих людей до себе не менше, ніж Сонце — планети.

щодавно закінчився 4-й, роботи якого виставлено в галереї Чорнухинського музею) тощо.

Пропагувати філософські ідеї Сковороди — справа непроста. І пояснюється це не лише тим, що він за життя не видав жодної друкованої праці. Щоб сприймати і розуміти Сковороду, необхідно самому хоч трохи піднятися до його інтелектуально-духовного рівня. Він один із тих небагатьох мислителів світу, як справедливо зазначали науковці, хто

випередив свій вік на 300—400 років уперед. Нинішньому суспільству, яке захлинається в споживацькому вирі, його світогляд малосприйнятливий. Тож навернення світу до його думок, переосмислення його духовного космосу в сучасному контексті засобами кіно і пластичного мистецтва, як це талановито зробив свого часу Кавалерідзе, сьогодні вже не настільки ефективно. Виліплених символів, що стоять чи сидять у різних позах, у нас більш ніж достатньо. Так само як видрукуваних опусів, де Сковорода подають то як дивака, то як дзен-буддиста, то шпигуна, а одне лисе “растіння” назвало його першим бомжем і першим геєм.

Тож коли на виставці поруч із картинами, графікою і малою скульптурою побачив виставлену чорну футболку, де на нагрудній частині білими літерами (тогочасним шрифтом) виведено “Світ ловив мене, але не спіймав”, то така мистецько-художня креативність молодих художників із майстерні Миколи Стороженка одразу викликала низку асоціативних думок і картин. До речі, у центрі галереї виставлена фотокопія на всю величину відомої стороженкової мозаїки Сковороди в Інституті фізики НАН України, яка свого часу дивом уникнула руйнації від рук КДБ. І тут же, поруч із копією, на низькому під’юмі, простенька корзинка з червоними яблуками...

Загальну увагу глядачів привертали роботи і станкового живопису, і невеликі гравюри. Тут можна було подумати і над роботами В. Перевальського, С. Якутовича, В. Чибаника, В. Губенка, помилуватися пейзажно-біблейською композицією полотна А. Гончара, оцінити на-

Р. Романишин. “Світ ловив мене, але не спіймав”

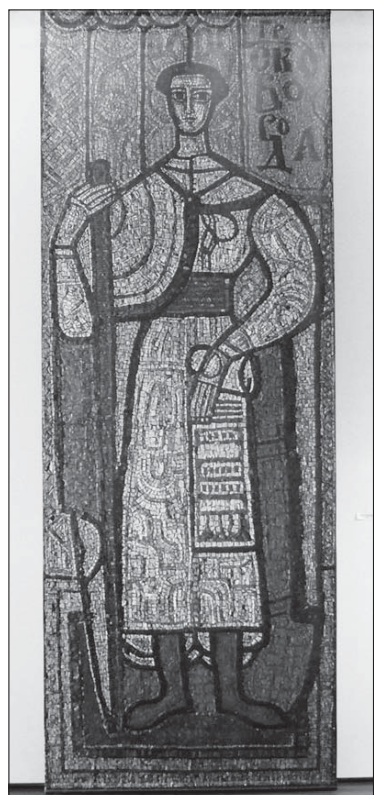
магання мистецького переосмислення глибини духовного світу філософа в роботах молодих майстрів: О. Сердюка, К. Ткаченко, Т. Ягодкіної, В. Андріанова. Надзвичайно цікава і за технікою, і за змістом робота львів’янина Р. Романишина “Світ ловив мене, але не спіймав”, де Сковорода стоїть перед розчиненими дверима, а на спині — символ ключа, натяк на “Ключ до істини” І. Гялятовського, якого він дуже шанував.

Виставка різнопланова, різножанрова і цікава насамперед самою темою. Можливо, різносторонність дарувань Сковороди мала б отримати і таку ж багатогранність мистецького вираження. А вже надзвичайно по-іншому сприймаються його думки через синкретичність. І паралелей Сковорода—сучасність дуже багато. А чи бачимо нині їх ми, сучасники? Чи робимо бодай які-небудь висновки?

Наприклад, із його життя. Хтось із учасників круглого столу називав його продуктом виховання в родині, де здавна культивувалися не лише на-

родні традиції, а й характерництво. Припустимо, що таке твердження небезпідставне. Але ж Григорій Савович до того ж отримав блискучу як на той час освіту. Він захопив той період, коли хижі пазурі російського двоголового орла не вп’ялися в Києво-Могилянську академію, не зруйнували традиції високої національної європейської освіти. Згадаймо і рівень національного мистецтва, яке гідно представляло нашу культуру, вживаючи сучасну термінологію, на сучасному світовому ринку. Джерело яких сил живило тодішню освіту, культуру, народну мораль? Аж ніяк не те, яке фонтанує нині в Міносвіті чи інших владних коридорах, та й, зрештою, частини нашого суспільства.

Відповіді ніби на поверхні, але їх можна побачити і в творах Сковороди. Його космос над і перед нами, а треба б, щоб був усередині нас. А от привернути увагу до нього завжди під силу справжньому мистецтву, кращі зразки якого здатне і може генерувати сучасне покоління митців.

М. Стороженко. Фотокопія мозаїки Г. Сковороди

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

ПЕРЕДПЛАТА—2013

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617, сторінка 71 в “Каталозі”

на 1 місяць 9 грн 37 коп. на півроку 53 грн 37 коп.
на 3 місяці 27 грн 51 коп. на рік 105 грн 54 коп.

Ви — зі “Словом Просвіти”, бо це — Ваша газета!

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор Павло МОВЧАН

Головний редактор Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), Ярема ГОЯН, Павло МОВЧАН, Олександр ПОНОМАРІВ, Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора Євген БУКЕТ 279-39-55

Заступник головного редактора з виробничих питань Наталія СКРИННИК 278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар Ірина ШЕВЧУК

Відділ соціальної тематики Петро АНТОНЕНКО 279-49-47

Відділ просвітянської роботи Надія КИР’ЯН 270-55-57

Відділ культури Микола ЦИМБАЛЮК 279-49-47

Відділ коректури Тетяна ЩЕРБАК Ірина СТЕЛЬМАХ 278-63-69

Комп’ютерна верстка Ірина ШЕВЧУК Володимир ЖИГУН 278-63-69

Кореспондент Уляна ВОЛІКОВСЬКА

Інтернет-редактор Олександр ЛИТВИНЕНКО 279-39-55

Черговий редактор Петро АНТОНЕНКО

Бухгалтерія 279-41-46

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net http://slovoprosvity.org http://prosvitanews.org.ua

Видруковано з готових фотоформ у ТОВ “Поліграфцентр” у середу.

Наклад у серпні — 14 800

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове. Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617

